

ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА РОМИТЕ - ПОВРАТНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА

ИЗВЕШТАЈ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО ЗА РЕИНТЕГРАЦИЈА
НА РОМИТЕ - ПОВРАТНИЦИ ВО МАКЕДОНИЈА

Издавач:

Институт за европска политика - Скопје

Автори:

Владимир Лазовски,

Александра Савевска,

Љатифе Шиковска,

Даниела Стојанова,

Магдалена Димкова-Велевска,

Верица Кржовска.

Графичка обработка и печатење:

Релатив

СОДРЖИНА:

Предговор	6
Вовед „Европа – толку блиску, а толку далеку“	7
Ромите од Македонија како баратели на азил во Европската Унија	7
Статистички показатели	8
Одговорот на македонските власти	9
Основни информации за истражувањето	10
Дефиниции на користените термини	11
Методологија на истражувањето „Не прашувај гаталец, прашај паталец.“	12
Клучни наоди и заклучоци	13
Социјална заштита „Од социјално не можеш да живееш како човек...“	17
Здравство „Кога се вратив, почна пак да ми се влошува здравјето... Размислувам пак да одам во Германија.“	25
Образование „Секој има право на образование. Образованието е достапно на секого под еднакви услови.“	31
Вработување „Одиме надвор зашто тука нема работа за нас.“	37
Домување „Заминав во странство за да изградам куќа во Македонија.“	43
Препораки	49
Библиографија	54
Прилози	57

Предговор

Овој извештај од истражувањето за реинтеграцијата на Ромите - повратници во Македонија е изработен во рамките на проектот „Поттикнување одржлива реинтеграција на Ромите - повратници во Македонија“, спроведуван од Институтот за европска политика – Скопје (ЕПИ), во соработка со Невладината организација „Кхам“. Главната цел на проектот е да се предлагаат и да се застапуваат политики за обезбедување реинтеграција на Ромите - повратници во Македонија.

Финансиската поддршка за проектот, вклучувајќи ги спроведувањето на истражувањето и подготовката на овој извештај, е обезбедена од Тинк тенк фондот и од Канцеларијата за ромски иницијативи при Фондацијата „Отворено општество“ од Будимпешта, Унгарија.

Ромите од Македонија како баратели на азил во Европската Унија

Визната либерализација за граѓаните на Македонија за патување во земјите - членки на Европската Унија (ЕУ) почна да се применува на 19 декември 2009 година, со одлука на Советот на министри за внатрешни работи и за правда на земјите - членки на ЕУ.¹ Оваа одлука им овозможува на македонските граѓани да патуваат во 25 од 27-те земји - членки на Унијата (исклучок се Велика Британија и Ирска), како и во уште три европски земји кои не се членки на ЕУ – Норвешка, Швајцарија и Исланд. Безвизниот режим се однесува на кус туристички престој во наведените држави, односно е ограничен на најмногу 90 дена во рок од шест месеци.²

Пред визната либерализација, Македонија и Европската заедница склучија Спогодба за преземање лица кои престојуваат без дозвола. Оваа Спогодба е ратификувана од Република Македонија во 2007 година,³ а стапи на сила на почетокот на 2008 година. Нејзината цел е „зајакнување на соработката со цел поефективна борба против илегалната миграција и воспоставување реципрочни, брзи и ефективни процедури за идентификација и за безбедно уредно враќање на лица кои не ги исполнуваат или повеќе не ги исполнуваат условите за влез, присуство или престој на териториите на Република Македонија или на една од земјите - членки на ЕУ“.⁴ Според Спогодбата, Македонија има обврска за преземање: сопствени државјани, државјани од трета земја и лица без државјанство.

Набргу по воведувањето на можноста за безвизно патување, почна нагло да се зголемува бројот на баратели на азил од Македонија во ЕУ. Неповолната социоекономска положба на ромската заедница во Македонија и недоволната вклученост во главните општествени текови се клучните причини за обидите на голем број Роми да емигрираат во високоразвиените западноевропски земји. Маргинализираноста на ромската заедница во земјава ја покажуваат бројни показатели и студии, а особено впечатливи се компаративните податоци наведени во „Индекс за инклузија на Ромите 2015“, издаден од Секретаријатот на Декадата за инклузија на Ромите од Будимпешта, Унгарија:⁵ Помалку од 1 процент од Ромите завршуваат високо образование, за разлика од просекот од 12 проценти кај вкупното население. Од друга страна, неписмени се 17 отсто од Ромите, односно 25 проценти Роми, за разлика од националната стапка

1 Council Regulation (EC) No 1244/2009 of 30 November 2009 amending Regulation (EC) No 539/2001 listing the third countries whose nationals must be in possession of visas when crossing the external borders and those whose nationals are exempt from that requirement, посетено на: 9.10.2017 г.

2 Информација на Министерството за надворешни работи на РМ за патување во Шенген зоната, посетено на: 9.10.2017

3 Закон за ратификација на Спогодбата меѓу Република Македонија и Европската заедница за преземање на лица кои престојуваат без дозвола, Службен весник на РМ бр. 141/2007.

4 Закон за ратификација на Спогодбата меѓу Република Македонија и Европската заедница за преземање на лица кои престојуваат без дозвола, Службен весник на РМ бр. 141/2007.

5 Roma Inclusion Index 2015, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, посетено на: 9.10.2017 г.

на неписменост од 4 отсто. Стапката на невработеност кај Ромите е 49 проценти наспроти стапката од 24 отсто на ниво на целата држава. Просечниот животен век, една од клучните одредници за здравствената состојба на населението, кај Ромите во Македонија изнесува 59,7 години наспроти вкупниот просечен животен век од 70,2 во земјата. Просечниот месечен приход на Ромите е за 58 отсто понизок од просекот на национално ниво. Овие податоци, кои се однесуваат на 2014 година, се одлична илустрација за причините зошто многу ромски семејства решаваат да заминат во ЕУ како баратели на азил или мигранти.

Но, земјите - членки на ЕУ ги одбиваат нивните барања за азил, сметајќи ги за неоправдани и, повикувајќи се на договорите за реадмисија со земјите од Западен Балкан, вклучувајќи ја и Македонија, одговараат со организирано враќање на барателите на азил во нивните матични држави, истовремено барајќи од нив да преземат мерки за намалување на бројот на мигранти и на баратели на азил што доаѓаат во ЕУ.

Статистички показатели

Добар показател за сериозноста и за опфатот на ова прашање е бројот на лица - македонски граѓани кои првпат побарале азил во некоја од земјите - членки на ЕУ, кој, според Еуростат (институцијата на ЕУ задолжена за статистика), во второто тримесечје од 2017 година изнесувал 1.130.⁶ Според истиот извор, за период од една година, поточно во периодот јули 2016 – јуни 2017 година, вкупно 5.670 македонски граѓани првпат побарале азил во ЕУ, со што Македонија е рангирана на 30. место на листата на земји чии државјани бараат азил во земјите - членки на ЕУ.

Од вкупниот број македонски државјани кои бараат азил во ЕУ, големо мнозинство се Роми, што барем двапати го потврдува и самата Европската комисија. Во првиот извештај за мониторингот на поствизната либерализација во 2011 година, Комисијата цени дека „80 отсто од процесираниите баратели на азил од Србија и од Македонија се Роми (зборуваат ромски)“,⁷ а слична е проценката изнесена во вториот извештај од декември 2011 година, каде е забележано дека „значајно мнозинство баратели доаѓаат од ромското малцинство“.⁸ Во 2013 година, Европската канцеларија за поддршка на азилантите проценува дека околу 70 проценти од барателите на азил од Македонија се Роми.⁹

Ако се земе предвид проценката на Државниот завод за статистика наведена во Статистичкиот годишник на Република Македонија 2017 дека во земјава живеат вкупно 53.879 Роми (заснована на последниот попис одржан во 2002 година),¹⁰ би можело грубо да се заклучи дека близу една десетина од Ромите првпат побарале азил во земјите - членки на ЕУ само во периодот јули 2016 – јуни 2017 година. Кон овие алармантни показатели треба да се додаде фактот дека е значаен и бројот на баратели кои два или повеќепати барале азил во ЕУ. За илустрација, петтиот извештај за

6 Asylum quarterly report, Eurostat, September 2017, посетено на: 9.10.2017 година.

7 On the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010, Commission staff working paper, European Commission, посетено на: 9.10.2017 година.

8 Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010, Commission staff working paper, European Commission, посетено на 9.10.2017 година.

9 Asylum applicants from the Western Balkans, European Asylum Support Office, посетено на: 9.10.2017 година.

10 Статистички годишник на Република Македонија 2017, Поглавје 03-Население, Државен завод за статистика, посетено на: 9.10.2017 година.

мониторингот на поствизната либерализација од 2015 година посочува дека дури 37 отсто од барателите на азил од земјите на Западен Балкан во септември 2014 година биле лица кои барем еднаш претходно имале поднесено барање за азил во ЕУ и биле одбиени.¹¹

Треба, исто така, да се напомене дека земјите - членки на ЕУ одбиваат најголем број од барањата за азил поднесени од македонски граѓани: според податоците на Европската комисија, само 0,9 отсто од барањата за азил поднесени од државјани на Македонија во земјите - членки на ЕУ биле одобрени.¹² Причината за тоа е фактот дека ЕУ ја смета Македонија за „безбедна земја“ - земја во која не се загрозува животот и безбедноста на ниту една група луѓе, вклучувајќи ги и Ромите.¹³

Одговорот на македонските власти

Како одговор на овој проблем, уште во 2010 година македонската Влада донесе национална Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори. Некои од клучните цели на програмата вклучуваат: олеснување на „одржливата реинтеграција на повратниците и на тој начин да се превенираат рецидивите во однос на илегалната миграција“, овозможување и забрзување на „пристапот до постоечките права во системот на заштита“ и нудење „помош во социјалното и економското осамостојување на повратниците“.¹⁴ Карактеристично за оваа програма е дека не е определена временската рамка во којашто се очекува таа да биде спроведена, туку активностите се очекувало да бидат почнати главно во 2010 година (и помал дел во 2011 година) и да продолжат да бидат спроведувани „и понатаму“.¹⁵

Исто така, годишните програми на Владата за остварување на социјалната заштита ги вклучуваат повратниците помеѓу корисниците на услугите и на мерките на социјалната заштита, вклучувајќи ги во категоријата „лица со признат статус на бегалец и лица под супсидијарна заштита, нови баратели на азил сместени во установа, лица вратени по односнадоговориза реадмисија“. Конкретно, Програмата за остварување на социјалната заштита за 2017 година ја потврдува посветеноста на Владата за спроведување на гореспоменатата Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, предвидувајќи примена на „сет мерки и активности со кои ќе им се овозможи олеснет пристап на овие лица до

11 Fifth report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010, Report from the Commission to the European Parliament and the Council, посетено на 9.10.2017 година.

12 An EU 'Safe Countries of Origin' List, European Commission, посетено на: 9.10.2017 година.

13 Во 2017 година, девет земји - членки на ЕУ ја сметаат Македонија за „безбедна земја“, кои ги вклучуваат земјите во кои најчесто македонските граѓани се обраќаат за азил. Официјалната листа на „безбедни земји“ на ниво на ЕУ, ќе почне да се применува од 2019 година, согласно предлогот на Европската комисија Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an EU common list of safe countries of origin for the purposes of Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council on common procedures for granting and withdrawing international protection, and amending Directive 2013/32/EU (COM(2015)0450, веќе усвоен од Комитетот за граѓански слободи на Европскиот парламент во 2016 година (види: прес-соопштение на Европскиот парламент од 7.7.2016, посетено на 9.10.2017 година.

14 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетено на: 9.10.2017 година.

15 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетено на: 9.10.2017 година.

социјалните права“.¹⁶ Не е прецизирано кои мерки и активности се очекува да бидат преземени во 2017 година, што не нуди доволно јасна слика за планот на Владата, особено имајќи ја на ум недореченоста на временската рамка за спроведување на мерките и активностите споменати во програмата за реинтеграција, објаснети во претходниот пасус.

Во напорите за олеснување на реинтеграцијата на Ромите - повратници е вклучен и граѓанскиот сектор. Неколку организации се активни, меѓу другото, на полето на обезбедување бесплатна правна и параправна помош и поддршка во остварувањето пристап на повратниците до лични документи, социјална и здравствена заштита и образование;¹⁷ други организации нудат директна образовна поддршка за ромските деца, вклучувајќи ги тие што престојувале во странство како баратели на азил.¹⁸ Овие активности на граѓанските организации се насочени кон директна поддршка на ромските заедници во кои работат. Помал број иницијативи се однесуваат на предлагање политики и на застапување за системско подобрување на можностите за реинтеграција на Ромите - повратници.¹⁹

Фактот дека значаен број од одбиените баратели на азил, како што е презентирано погоре, се решаваат повторно да се упатат во ЕУ и одново да бараат азил, укажува на тоа дека севкупните општествени напори, и на јавните институции и на граѓанскиот сектор, за реинтеграција на Ромите повратници се недоволно ефективни. Всушност, имајќи ја на ум состојбата на Ромите во земјава воопшто, може да се каже дека првенствено е потребно значајно унапредување на инклузијата на Ромите во македонското општество, за да се превенира нивното заминување во странство како баратели на азил.

Основни информации за истражувањето

Овој извештај од истражување ги прикажува идентификуваните клучни предизвици и тешкотии со кои Ромите - повратници се соочуваат при реинтеграцијата во нивните матични заедници, во обидот да обезбедат достоинствен живот за себе и за своите семејства во Македонија. Појдовна точка во истражувањето беа нивните лични искуства и впечатоци, но беа земени предвид и законската рамка, јавните политики и мерките на јавните институции во насока на поттикнување на реинтеграцијата, како и искуствата на граѓанскиот сектор во нудењето соодветна поддршка и помош. Во финалниот дел од извештајот се прикажани препораки за подобрување на системскиот одговор кон ова прашање.

16 Програма за остварување на социјалната заштита за 2017 година, Влада на Република Македонија (Службен весник на РМ бр. 192/2016), посетено на: 9.10.2017 година.6 Asylum quarterly report, Eurostat, September 2017, посетено на: 9.10.2017 година.

17 На пример: Центар за интеграција „Амбрела“ (Скопје), Организација за заштита на правата на жените и децата „Лил“ (Скопје), Македонско здружение на млади правници (Скопје), Ромска организација на жените од Македонија „Даја“ (Куманово), Ромски национален центар (Куманово), Центар за ромска заедница „Дром“ (Куманово), Асоцијација за интеграција на Ромите „Месечина“ (Гостивар), Невладина организација „КХАМ“ (Делчево), Центар за развој на ромската заедница „Баирска светлина“ (Битола), Ромска организација за мултикултурна афирмација „Рома СОС“, Асоцијација за демократски развој на Ромите „Сонце“ (Тетово) итн.8 Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010, Commission staff working paper, European Commission, посетено на 9.10.2017 година.

18 На пример: Центар за образовна поддршка „Дендо вас“ (Скопје), Центарот за социјални иницијативи „Надеж“ (Скопје).

19 Примери за ваков тип на активности се документите за јавна политика: „Децата Роми повратници од странство и нивното уставно загарантирано право на образование“ од Ж. Дурмиш и А. Митковски („Ромските активности за информирани и ефикасни политики за интеграција на Ромите“, Фондација „Отворено општество“ - Македонија) и „Предизвици за реинтеграција на Ромите повратници во Македонија согласно договорите за реадмисија“ (Аналитика).

Истражувањето беше спроведено во периодот јуни - септември 2017 година.

Дефиниции на користените термини

Во овој извештај се користени неколку клучни термини кои, во контекст на истражувањето, го имаат следното значење:

Роми - повратници се македонски граѓани од ромска националност кои престојувале во странство, главно во земјите членки на ЕУ или во западноевропските земји пошироко, како баратели на азил или економски мигранти. Овој термин ги опфаќа лицата кои во земјава се вратиле доброволно и оние кои странската држава ги вратила присилно, согласно соодветните договори за реадмисија со Република Македонија.

Баратели на азил се однесува на лица - македонски граѓани кои официјално поднеле барање за азил во странска држава, најчесто земја - членка на ЕУ.

Економски мигранти се користи за да се означат македонски граѓани кои, користејќи ги привилегиите на безвизниот режим, патуваат во ЕУ за да остварат неформален работен ангажман (во т.н. сива економија), без оглед дали се придржуваат или ги прекршуваат условите за безвизен престој во странската држава (пример, престој подолг од максимално дозволеният период).

Методологија на истражувањето

„Не прашувај гаталец, прашај паталец.“²⁰

Предмет на ова истражување беше реинтеграцијата на Ромите - повратници во Македонија, кои престојувале во западноевропските земји како баратели на азил или економски мигранти.

Во фокусот на истражувањето беа пет области: социјална заштита (вклучувајќи го прашањето на пристап до лична документација), здравствена заштита, образование, вработување и домување. Тоа беше спроведено во пет ромски заедници: Скопје (Шуто Оризари), Битола, Делчево, Тетово и Куманово, во обид да се доловат евентуалните „нијанси“ во поглед на предметот на истражувањето во различни делови од земјата.

Целите на истражувањето беа:

- да се утврдат предизвиците и тешкотиите со кои се соочуваат Ромите повратници во процесот на реинтеграција во нивната локална заедница и во поширокото македонско општество, и
- да се дадат препораки во поглед на јавните политики за поддршка и помош за реинтеграција на Ромите - повратници.

Истражувањето е квалитативна анализа на примарни и секундарни податоци во врска со состојбата со реинтеграцијата на Ромите - повратници во нивните заедници и во општеството во целина. Беа применети следните методи за собирање на податоци:

- деск-истражување;
- фокус-групи; и
- полуструктурирани интервјуа.

Основен критериум за селекција на документи за собирање преку деск-истражувањето беше истите да даваат опис на институционалниот одговор во врска со реинтеграцијата на Ромите - повратници и да овозможуваат да се следи напредокот на законската рамка и рамката на јавни политики во врска со истото. Главно станува збор за правни документи (закони, подзаконски акти), документи на јавните политики (национални програми), статистички податоци (од домашните државни органи или од ЕУ и сл.) и сива литература (постојни студии и извештаи од истражувања). Користени беа и материјали и податоци прибрани преку активностите на проектот „Поттикнување одржлива реинтеграција на Ромите - повратници во Македонија“, во чии рамки беше спроведено и самото истражување. Сите документи се наведени во делот Библиографија од овој извештај.

Беа одржани пет фокус-групи со Роми - повратници во секој од петте градови што беа во фокусот на истражувањето. Во нив учествуваа вкупно 46 повратници, избрани во соработка со локални граѓански организации и со локалните координатори за следење на реинтеграцијата на Ромите - повратници, ангажирани во рамките на проектот „Поттикнување одржлива реинтеграција на Ромите - повратници во Македонија“. Фокус групите беа спроведени во периодот јуни - јули 2017 година и беа водени од

страна на водачот, а известувачи беа различни членови на истражувачкиот тим. Фокус групите беа снимени (аудио снимки) и беа изготвувани белешки од дискусиите кои беа споделувани помеѓу членовите на тимот. Водичот користен за водење на дискусијата во рамките на фокус-групите е приложен во прилог 5, а податоците за структурата на учесниците во фокус-групите се приложени во прилог 6.

Во периодот јуни - септември годинава, беа спроведени 14 полуструктурирани интервјуа, од кои пет со Роми - повратници, седум со претставници на јавни институции релевантни за реинтеграција на повратниците и две со претставници на ромски граѓански организации кои обезбедуваат бесплатна правна и параправна помош за повратниците во сопствените заедници. Ваквата структура на испитаниците овозможи, од една страна, да се добијат информации за непосредните искуства и впечатоци на лицата кои се најдиректно засегнати – Ромите - повратници, но и за постигнувањата и за предизвиците со кои се соочуваат јавните институции и граѓански организации во обидот да ја поттикнат реинтеграцијата, од друга. Интервјуата ги правеа различни членови на истражувачкиот тим (водачот на тимот во најголем број случаи), по што беа изработувани белешки за спроведените интервјуа кои беа споделувани во тимот. Мал дел од интервјуата беа снимени (аудио снимки), кои исто така беа достапни на сите членови на тимот. Водичите за интервјуата со различните категории испитаници се приложени во прилозите 1-3, а информации за спроведените интервјуа се приложени во прилог 4.

Интервјуата и фокус-групите беа анализирани преку квалитативна тематска анализа.

Клучни наоди и заклучоци

Донесувањето на Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори во 2010 година е мотивирано од потребата да се обезбеди „прифаќање и професионална помош во справувањето со психо-социјалниот стрес и реаптирање кон старо-новата средина на повратниците. Повратниците се определени како „државјани на Република Македонија – кои не ги исполнуваат или повеќе не ги исполнуваат условите за легален влез, присуство или престој во друга земја – а кои го минуваат процесот на реадмисија согласно реадмисионите договори потпишани од страна на Република Македонија“.²¹ Иако реадмисионите договори не се однесуваат имплицитно на популацијата доброволни повратници, тие имаат право, доколку пројават интерес или потреба да ги користат бенефициите кои им ги нуди таа Програма. Со тоа, можниот опфат на корисници на програмата се проширува, иако документот не посочува на кој начин заинтересираните доброволни повратници би можеле да ги користат предвидени мерки во програмата (на пример, каде би требало да се обратат). Документот ја акцентира неповолната положба на „оние повратници кои оствариле подолгорочен престој во странска држава, за време на кој период ги загубиле сите врски со земјата на потекло“. Како „особено ранливи групи“, програмата ги именува: „старите лица, децата, болните, самохраните родители, лицата со посебни потреби, жртвите на трговија со луѓе“.²²

21 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетен на: 9.10.2017 година.

22 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетен на: 9.10.2017 година.

Филозофијата на програмата е да обезбеди поддршка на повратниците во остварувањето на нивните човекови и граѓански права на еднаква основа со другите граѓани, а не да обезбеди дополнителни права за нив. Ова согледување го потврдува и претставник на Министерството за труд и социјална политика (МТСП), вклучен во изработката на програмата и интервјуиран за потребите на истражувањето, бидејќи дополнителната поддршка за повратниците²³ би можела да се протолкува како „*поттикнување на практиката за заминување во странство заради барање азил*“.²⁴

За да се зајакне институционалната рамка за поттикнување и за олеснување на реинтеграцијата на Ромите - повратници, програмата предвидува формирање на две национални тела: координативно тело за повратници и национален центар за реинтеграција на повратници.²⁵

За координативното тело за повратници била предвидена „првенствена цел - собирање статистички податоци заради следење на состојбите со повратниците“.²⁶ Предвидено е со него да раководи Министерството за внатрешни работи (МВР), а во него да членуваат претставници на повеќе ресорни министерства и на релевантни меѓународни организации.²⁷ Некои од клучните надлежности на ова тело вклучуваат, меѓу другото: креирање мерки за олеснување на реинтеграцијата, воспоставување и ажурирање електронска база на податоци и воспоставување и ажурирање интернет-страница со, меѓу другото, достапните пакети за поддршка при реинтеграцијата.

Второто тело – националниот центар за реинтеграција на повратници - како клучна обврска го имал спроведувањето на програмата, која не специфицира кој државен орган би бил надлежен да раководи со ова тело, но остава можност „менаџирањето на центарот (со финансиска поддршка на МТСП) би можело да се довери на здружение на граѓани“.²⁸ Некои од клучните надлежности на ова тело вклучуваат, меѓу другото: евиденција и регистрирање на повратниците, издавање потврди од надлежен орган за моменталниот статус на повратник (за рок не подолг од 60 дена), бесплатна правна помош и советување, информирање на повратниците за нивните права и обврски, упатување на повратниците до соодветни институции преку кои можат да ги остварат правата и сл. Како дополнување, програмата предвидува формирање на два локални центри за реинтеграција во регионите во кои повратниците ќе бидат најбројни, со слични надлежности.

За спроведување на сите активности предвидени во Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори се утврдени одговорните јавни институции, главно од редот на министерствата и двете предвидени нови тела, спомнати погоре. Наспроти тоа, за програмата не е предвиден буџет – секое министерство има обврска да предвиди средства од државниот

23 На пример, приоритизирање на повратниците пред другите граѓани во постапките за, на пример, остварување на правата од социјална заштита.

24 Изјава од интервјуирано лице

25 Дел 1.3 од Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори

26 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетен на: 9.10.2017 година.

27 Министерството за труд и социјална политика, Министерството за надворешни работи, Министерството за правда, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука и Министерството за локална самоуправа.

28 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетен на: 9.10.2017 година.

буџет за оние активности за чие спроведување е одговорно, за секоја буџетска година одделно.

За жал, во пракса, освен одредени почетни чекори во првите две години – 2010 и 2011 година, програмата речиси воопшто не се спроведува. Од двете предвидени тела, било формирано само Координативното тело за повратници, кое подолго време е неактивно. Според претставникот на МТСП интервјуиран во истражувањето и вклучен во воспоставувањето на телото, тоа *„никогаш не заживеа и не ги спроведе зацртаните надлежности“*.²⁹ Невоспоставувањето на телото со оперативни надлежности за спроведување на програмата – националниот центар за реинтеграција на повратници - всушност, само по себе е илустрација за нискиот степен на реализација на програмата.

Состојбата на терен ја потврдува оваа слика. Ниту еден Ром - повратник вклучен во истражувањето преку интервју или учество во фокус-група, нема сознанија за можностите ниту, пак, користи услуги што произлегуваат од спроведувањето на програмата. Претставниците на локалните јавни институции вклучени во интервјуата не беа воопшто запознаени со постоењето на овој владин документ, впрочем како и интервјуираните претставници на релевантните граѓански организации. По исклучок, интервјуираниот претставник од центар за социјална работа знаеше дека постои ваква програма, но не беше запознаен со нејзината содржина: *„Знам дека постои програма на владата за повратниците, ама не знам што предвидува... Ние не сме вклучени во спроведувањето на таа програма... Нема ни начин да знаеме кои се повратници, само ако корисниците сами ни кажат“*.³⁰

Една очигледна последица од неспроведувањето на програмата е немањето статистички податоци за бројот на повратници во земјава, вклучувајќи Роми, особено кога станува збор за доброволно вратени лица. Согласно договорите за реадмисија, за тие лица што во земјава пристигнуваат преку присилна депортација, странските држави споделуваат информации со МВР, но потоа не постои системска размена на информациите помеѓу надлежните институции. Во моментот, другите институции што работат со повратниците, како центрите за социјална работа, Агенцијата за вработување на Република Македонија (АВРМ), здравствените институции, училиштата и сл., добиваат информација директно од лицето – граѓанинот кој ги користи нивните услуги, но само доколку граѓанинот доброволно ја сподели таа информација со нив.

Исто така, неспроведувањето на Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори укажува на отсуство на координативни механизми помеѓу надлежните државни институции (и други релевантни чинители) во поглед на реинтеграцијата на повратниците. Истражувањето не дојде до сознанија дека постојат други форми или механизми на координација кои барем делумно би го замениле телото предвидено со програмата, ниту на национално, ниту на локално ниво.

Ваквата состојба ја отежнува реинтеграцијата на Ромите - повратници и се чини дека поттикнува појава на повеќекратно заминување во странство, било како повеќекратни баратели на азил, било како економски мигранти. Се чини дека втората варијанта е

29 Изјава од интервјуирано лице.

30 Изјава од интервјуирано лице.

особено атрактивна за помлади работоспособни Роми што имаат роднини или пријатели во некоја од западноевропските земји. За илустрација може да послужи следната изјава:

„Не барам азил, немам потреба. Одам кај роднините во Германија, не ми треба виза, работам три месеци, па се враќам... Да, на црно работам, ама се враќам со пари. Тука како да заработам?“³¹

Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори предвидува интервенции во четири области:

- правна помош и лична документација;
- социјална заштита (вклучувајќи социјално домување);
- здравствена заштита;
- вработување; и
- образование.

Со оглед на тематскиот фокус на ова истражување (социјална заштита, здравствена заштита, образование, вработување и домување), ќе биде прикажан осврт на напредокот на спроведување на програмата во сите области што ги покрива програмата, со тоа што прашањето на личната документација е обработено во делот за социјална заштита, а домувањето е прикажано како посебна област.

Социјална заштита

„Од социјално не можеш да живееш како човек...“³²

Во својот член 1, Уставот на РМ дефинира дека „Република Македонија е суверена, самостојна, демократска и социјална држава“.³³ Основниот акт на државата, исто така, пропишува дека „Републиката се грижи за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно со начелото на социјална праведност“.³⁴ Клучен законски текст што ја регулира социјалната заштита на граѓаните е Законот за социјалната заштита.³⁵

Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори предвидува три главни активности во оваа област: отворање прифатен центар за повратници, обезбедување социјални услуги во прифатниот центар и информирање на повратниците за правата што можат да ги остварат во областа на социјалната заштита.

Прифатниот центар, како што е прикажано подетално во тематската област Домување, подолу во овој извештај, не е воспоставен и не функционира.

Услугите достапни за повратниците, но само за тие што би биле сместени во прифатниот центар, вклучуваат „соработка со МВР за забрзано обезбедување на соодветна лична документација за оние повратници кои ја немаат“³⁶. Поврзувањето на овој тип поддршка со користењето на услугите на прифатниот центар, од самиот почеток го намалува бројот на повратници што би можеле да ја користат оваа услуга, иако матичната евиденција и личната документација се предуслов за користење на кои било други права. Од друга страна, дел од повратниците се соочуваат со ваков проблем поради несоодветно чување на личната документација или, пак, кога станува збор за деца родени во странство.

*„Девојчето ми е родено во странство, нема извод. Не можам да му извадам извод, нема да може да оди во школо... Таму ни дадоа документи, ама немавме време да земеме ништо кога дојдоа да нè носат на аеродром. Сега треба да вадам прво извод од таму“.*³⁷

Со слични прашања се соочила и една граѓанска организација, вклучена во ова истражување, која обезбедува поддршка при вадењето лична документација.

*„Скоро имавме исто така случај каде што малолетно дете, родено во странство, каде што биле баратели на азил, ги протерале присилно, документите од детето останале таму и сега нема извод за да го пријават во матичната книга на родени... Треба од градот каде што е родено во Германија да се обезбеди извод за да можеме тука да го пријавиме.“*³⁸

32 Изјава на интервјуирано лице.

33 Устав на Република Македонија, посетено на: 9.10.2017 година.

34 Член 35, став 1 од Уставот на Република Македонија.

35 Закон за социјалната заштита, Сл. весник на РМ бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015 и 30/2016.

36 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетено на: 9.10.2017 година.

37 Изјава на учесник во фокус-група.

38 Изјава на интервјуирано лице.

Нивните искуства покажуваат дека во такви ситуации, родителите се упатени или директно да комуницираат со надлежните органи во странската земја или да се обратат во амбасадата во Скопје. Во двата случаи, постапката е комплицирана и скапа (главно поради комуникациските трошоци и трошоците поврзани со превод на документите), а тешкотија претставува и непознавањето на јазикот.

„Во два случаи сме извадиле извод директно во Германија... Кога им кажавме дека е за социјален случај, лицето не мораше да плати за изводот, го пратија директно тука, во организацијата. Ама тогаш имавме вработена што зборуваше германски и можевме да го направиме тоа... Сега имаме сличен случај со семејство вратено од Шпанија, ама можевме само да ги упатиме во амбасадата, да пробаат самите да се снајдат. Немаме ресурси да ги поддржиме.“³⁹

Истражувањето не идентификуваше тековни или претходни активности за информирање на повратниците за правата што можат да ги остварат во областа на социјалната заштита, согласно Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори. Несоодветна информираност околу правата од областа на социјалната заштита не само што им оневозможува на повратниците да ги искористат достапните права, туку во одредени ситуации, поради грешки или непочитување на процедурата, им носи дополнителни обврски и тешкотии:

„Кога сè уште важеше додатокот за второ дете, жена ми беше корисник. Ми почина едното дете и во меѓувреме добивме друго. Од центарот нè известија дека се укинува додатокот за второ дете и дека имам право на надомест за уште два месеци. Службеничката ми рече дека сега можам да користам додаток за трето дете ако доставам извод од матична книга на умрени. Јас го направив тоа, го однесов изводот и ни исплатија за неколку месеци... Бидејќи службеничката ми заврши работа, сакав да ја почестам. Од вкупната сума што ја добивме, 550 евра, дадов 50 евра. Но, сега ми ги бараат парите назад, за една година... Жена ми беше на суд, ја казнија дека барала додаток за мртво дете..., а мене службеничката ми го бараше тоа и тие знаеја какви документи имаме доставено. Зошто тогаш ми одобрија додаток за трето дете?“⁴⁰

Надвор од Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, законската регулатива во областа на социјалната заштита не ги препознава повратниците како посебна категорија на која треба да се обезбеди социјална заштита и не се предвидени конкретни социјални услуги што би ја таргетирале оваа група на граѓани. Тие може да ги користат правата на парични трансфери и социјалните услуги кои се достапни за сите граѓани.

Кога станува збор за паричните трансфери, согласно Законот за социјалната заштита,⁴¹ Ромите - повратници, под еднакви услови како и сите други граѓани, имаат пристап до следните видови парична помош:

- социјална парична помош;
- постојана парична помош;

39 Изјава на интервјуирано лице.

40 Изјава од учесник во фокус-група

- парична помош на лице кое до 18 години возраст имало статус на дете без родители и родителска грижа;
- парична помош на мајка која родила четврто дете;
- парична помош на згрижувач;
- паричен надоместок за помош и нега од друго лице;
- еднократна парична помош и помош во натура;
- надоместок на плата за скратено работно време поради нега на дете со телесни или ментални пречки во развојот;
- додаток за глувост;
- парична помош на самохран родител кој има дете со пречки во развојот;
- парична помош за социјално домување;
- право на здравствена заштита; и
- додаток за слепило и за мобилност.

Барањата за користење на одреден вид социјален паричен трансфер, граѓаните ги поднесуваат до меснонадлежниот центар за социјална работа, кој во соодветна процедура носи решение за остварување на бараното право. Во оваа насока, треба да се истакне дека дел од Ромите - повратници, особено тие со понизок степен на образование, имаат тешкотии соодветно да ги разберат различните достапни видови помош, постапката, бараните услови и документи и воопшто да комуницираат со службениците од центарот за социјални работи.

„Да не е НН (лице од ромска граѓанска организација), ништо немаше да завршине. Господ здравје да даде, и тоа малку што го добиваме, таа среди работа.“⁴²

Слични позитивни повратни информации се добиени и за поддршката од ромските информативни центри, финансирани и водени од МТСП. Нивната улога е „воспоставување подобри и директни врски помеѓу ромската заедница и државните органи“.⁴³ Активностите вклучуваат: едукација и информирање на ромската заедница, совети, консултации, директна помош и поддршка во водењето постапки пред надлежните институции, споделување информации за тековните конкурси на јавните институции кои се од интерес на ромската заедница и сл. Ромските информативни центри се лоцирани во девет градови со значително ромско население во земјава: Скопје, Тетово, Гостивар, Куманово, Штип, Делчево, Кочани, Битола и Прилеп. Позитивните впечатоци на корисниците споделени со истражувачите, укажуваат на значењето на параваната поддршка и на правилното информирање на Ромите - повратници (впрочем, и на сите Роми кои имаат потреба за тоа), во справувањето со административните процедури и постапки.

„Тој од РИЦ ми помогна многу, инаку не можам да се снајдам јас во центарот. Не се разбирам јас од документи, треба школо за тоа.“⁴⁴

41 Закон за социјалната заштита, Сл. весник бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015 и 30/2016.

42 Изјава од учесник во фокус-група

43 Брошура за Ромските информативни центри „Кои сме ние“, достапна на веб-страницата на МТСП, посетена на 9.10.2017 година.

44 Изјава од интервјуирано лице.

Од друга страна, повеќе искази потврдуваат дека Ромите - повратници и одговорните службеници не успеваат да остварат ефективна комуникација:

„Ќерка ми има извод, тие ми бараат нов. Однесов нов, тие ми велат „кај ти е потврдата“... Не знам за што беше потврдата или како се викаше, документ некој. Однесов и тоа, ми велат „треба да чекаш“. Ништо не разбирам.“⁴⁵

„Мене не ми ги зедоа документите во центарот, нејќеа. Зошто – не знам.“⁴⁶

Овие сознанија упатуваат на потребата да се зајакне способноста на службениците во центрите за социјална работа да остварат соодветна комуникација со претставници на маргинализираните групи, вклучувајќи ги Ромите.

Во одредени случаи, Ромите - повратници вклучени во истражувањето посочија на несоодветен однос на службениците од центрите за социјални работи, за кој сметаат дека се должи на предрасуди и на стереотипи поврзани со нивната етничка припадност.

„Во центарот бараат влакно во јајцето за да те одбијат. Само сакаат да те враќаат. И после ти викаат 'вие, Циганите сè сакате, а ништо не разбирате'“.⁴⁷

Истражувачите добија информации за наводни злоупотреби на службената должност и овластувања. Имено, еден од учесниците во фокус-група јавно посочи дека службеничка од месниот центар за социјална работа го принудила бесплатно да помогне околу домаќинството за да добие одредена парична помош:

„За да ми одобрат еднократна помош, службеничката бараше да цепам дрва, десет кубика, а жена ми да ја чисти куќата и за тоа не бевме платени. А ние не ни баравме еднократна помош, баравме социјално. 'Не може тоа', ни рече 'ако сакате еднократно, вака ќе правиме.“⁴⁸

Ваквите и слични случаи ја нагласуваат потребата од обезбедување бесплатна правна и параправна помош за Ромите, вклучувајќи ги повратниците, во насока на олеснување на пристапот до законски загарантираните права. Од друга страна, социјалните институции треба да обезбедат стриктно почитување на законската регулатива во поглед на евентуалните дискриминаторски или коруптивни практики од страна на службениците.

Најчесто споменуван вид на паричен надоместок помеѓу Ромите - повратници во фокус-групите беше социјалната парична помош. Без намера да се извлече заклучок заснован на статистички показатели, најголем број сознанија добиени во рамките на истражувањето се однесуваат на овој вид парична помош:

Ромите - повратници (впрочем како и другите граѓани) не можат да го остварат правото на пристап до социјална парична помош, доколку макар и еден член на семејството нема регулирано матична евиденција и лични документи. Вакво решение е предвидено

45 Изјава од интервјуирано лице.

46 Изјава од учесник во фокус-група.

47 Изјава од учесник во фокус-група.

48 Изјава од учесник во фокус-група.

во Законот за социјална заштита⁴⁹ и во подзаконскиот акт⁵⁰ кој ја регулира постапката за добивање социјална парична помош и пропишува дека документацијата во прилог на барањето мора да се однесува на „сите членови на семејството“.⁵¹ Ова во пракса значи дека, на пример, семејство од двајца родители и од пет деца не може да оствари право на социјална помош, иако ги исполнува сите критериуми, поради тоа што едно од нивните деца нема извод од матичната книга на родените.⁵²

„Не земам социјално, немам извод за девојчето родено во странство.“⁵³

Овој правилник треба да се промени така што ќе им овозможи на семејствата да го остварат правото на социјална парична помош за онолку членови во семејството за кои располагаат со потребната документација. На тој начин, семејството би го остварило правото на социјална парична помош (во износ утврден според бројот на членови на семејството чиј правен статус не е спорен) и паралелно би можело да ја води процедурата за упис во матичната евиденција на членови на семејството кои не се впишани во матичната евиденција (или го немаат регулирано својот граѓански статус).

Лицата што го оствариле правото на социјална парична помош реагираат на нејзиниот износ, сметајќи дека тој е под основниот минимум за достоинствено живеење или дури дека не им е доволен за основна егзистенција:

„Три илјади денари за леб не стигнуваат... А за пелени? А за алишта? А ако се разболи некој? Ова не е живот.“⁵⁴

„Не се пријавувам. Зошто да се пријавам, за две илјади месечно? Па после оги пријавувај во социјално, во вработување... Само со нив да се занимаваш.“⁵⁵

Износот на социјална парична помош се пресметува од страна на МТСП на годишна основа. Треба да се напомене дека социјалната парична помош во првите три години на користење на правото се исплатува во висина од 100 проценти од утврдениот износ, а по истекот на третата Апсурдот е поголем со оглед дека износот на паричната помош е ист за семејство со пет или повеќе члена.година, во висина од 50 проценти од утврдениот износ.⁵⁶ За 2017 година се утврдени следните износи:⁵⁷

49 Член 50 од Законот за социјалната заштита

50 Правилник за начинот на утврдување на состојбата на приходите, имотот и имотните права на домаќинството, определувањето на носителот на правото и потребната документација за остварување и користење на правото на социјална парична помош, Сл. весник на РМ 54/2013.

51 Член 6 од Правилникот за начинот на утврдување на состојбата на приходите, имотот и имотните права на домаќинството, определувањето на носителот на правото и потребната документација за остварување и користење на правото на социјална парична помош, Сл. весник на РМ 54/2013.

52 Апсурдот е поголем со оглед дека износот на паричната помош е ист за семејство со пет или повеќе члена.

53 Изјава од учесник во фокус-група.

54 Изјава од учесник во фокус-група.

55 Изјава од учесник во фокус-група.

56 Член 48 од Законот за социјалната заштита

57 http://www.mtsp.gov.mk/uslugi-ns_article-socijalna-paricna-pomosh.nspk

број на членови	износ (во МКД)	50% (во МКД)
лице	2.831	1.416
семејство и домаќинство со два члена	3.878	1.939
семејство и домаќинство со три члена	4.925	2.436
семејство и домаќинство со четири члена	5.973	2.987
семејство и домаќинство со пет и повеќе членови	7.020	3.510

Дополнителна рестрикција поврзана со износот на социјалната помош воведува определбата дека социјалната парична помош се доделува на лице – носител на правото и домаќинството во кое живее.⁵⁸ Домаќинството е определено како „заедница на членови на семејството и други роднини меѓу кои не постои законска обврска за меѓусебно издржување, кои заеднички придонесуваат, стопанисуваат и трошат“.⁵⁹ Во пракса, ова особено ги погодува повеќегенерациските семејства кои живеат заедно:

„Петнаесет души живееме заедно: јас и жената и тројца синови со жените и со внуците... Само еден од синовите зема социјално, за другите не може зашто сме живееле заедно. А кај да одат, мора тука да седат. Дај им куќа, ќе живеат сами.“⁶⁰

Треба да се напомене дека правото на користење социјална парична помош е обезбедено за „невработено лице, кое активно бара работа во согласност со Законот за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност“.⁶¹ Корисниците на социјална парична помош имаат обврска задолжително да се пријавуваат еднаш месечно во центарот за социјални работи⁶² и во АВРМ,⁶³ за да продолжат да го користат правото. Во пракса, Ромите кои заминуваат во странство како баратели на азил или економски мигранти го губат правото на социјална парична помош поради нередовно пријавување:

„Пред да отидам, користев социјално, ама зашто не се пријавував дури не бев тука, сега немам.“⁶⁴

„Примав социјална помош и пред тоа. По шест месеци пак добив, без проблем.“⁶⁵

Помеѓу овие два закони постои неусогласеност: Законот за социјалната заштита пропишува дека лицето кое ја изгубило социјалната парична помош поради непријавување во центарот за социјални работи не може да го оствари истото право во следните шест месеци.⁶⁶ Законот за вработувањето и за осигурувањето во случај на невработеност пропишува дека лицето што го изгубило статусот на активен барател на работа поради непријавување во АВРМ, може повторно да го стекне тој статус „по

58 Член 45, став 1 од Законот за социјалната заштита.

59 Член 45, став 2 од Законот за социјалната заштита.

60 Изјава на интервјуирано лице.

61 Член 45, став 3 од Законот за социјалната заштита.

62 Согласно член 50, став 2 од Законот за социјална заштита.

63 Согласно член 59-а, став 1 од Законот за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност (Сл. весник на РМ бр. 112/2014, пречистен текст).

64 Изјава на учесник во фокус-група.

65 Изјава на учесник во фокус-група.

66 Член 50, став 4 од Законот за социјалната заштита.

истекот на една година“.⁶⁷ Бидејќи правото на социјална помош, како што е покажано погоре, е условено од статусот на активен барател на работа, оваа ситуација де факто ги исклучува Ромите - повратници (и сите други граѓани) од правото на социјална парична помош во период од 12 месеци. Овие законски одредби треба да се усогласат.

Исто така, поставувањето на статусот на активен барател на работа како услов за добивање социјална парична помош ги исклучува граѓаните постари од 65 години, а кои не стекнале услови да користат пензија, од можноста да го остварат ова право.⁶⁸

„Имам 65 години, невработен сум, а не можам да се вработам. Кој сака да ме вработи? Поднесов барање за социјално, ми рекоа „ти си за пензија, не можеш да земеш социјално“. А имам само 12 години стаж, не можам ни пензија да земам. Никако не сум...“⁶⁹

Граѓанските организации вклучени во истражувањето укажаа дека некои од корисниците на социјална парична помош го губат правото поради еднократен прилив на средства (преку банкарски трансакции или трансакции преку „Вестерн јунион“) од роднини или пријатели од странство.⁷⁰ Лицата не го пријавиле приливот до надлежните, но откако приливот бил регистриран од Управата за јавни приходи, тие го изгубиле правото на социјална парична помош во наредните 12 месеци.⁷¹

„Има случаи кога роднините од странство ќе му префрлат на едно ромско семејство 100-200 евра помош за лекување, школување, подарок за дете... Штом парите ги добијат на сметка или преку „Вестерн јунион“, тоа автоматски се регистрира и престанува социјалната помош. Ама не може роднините или пријателите постојано да праќаат пари, се случило еднаш... Може по една година пак да бараат социјална помош, а до тогаш ќе се снаоѓаат.“⁷²

Самата постапка за остварување на правото на одреден вид парична помош е поврзан со трошоци кои се чинат високи, имајќи ја на ум социјалната положба на заинтересираните семејства. Како пример граѓанските организации ја посочуваат постапката за добивање паричен надоместок за помош и нега од друго лице (популарно наречена „туѓа нега“), која е поврзана со добивање конзилијарно мислење од тројца специјалисти, што, во зависност од комисијата, чини помеѓу 1.200 и 1.700 денари. Дополнително, лицата од помалите места мора да ги намират и трошоците за превоз до најблискиот поголем град кадешто постои соодветна комисија. Податоците прибрани од терен во рамките на проектот на ЕПИ и на „Кхам“⁷³ посочуваат пример на семејство од Битола кое не може да го оствари правото на посебниот додаток поради тоа што им е потребен специјалистички невролошки преглед што може да се направи само во Скопје. Вкупните трошоци на семејството би изнесувале помеѓу 100 и 120 евра, што семејството не може да ги покрие.

67 Член 59-а, став 2 од Законот за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност.

68 Согласно член 54 од Законот за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност, лицата се сметаат за работоспособни доколку се на возраст до 65 години.

69 Изјава на интервјуирано лице.

70 Согласно член 53, став 1 и 2 од Законот за социјалната заштита.

71 Во времето на подготовка на овој извештај (октомври 2017 година), МТСП веќе имаше најава дека ќе направи соодветни измени на правната рамка за да се избегнат вакви ситуации.

72 Изјава на интервјуирано лице.

73 Проектот „Поттикнување одржлива реинтеграција на Ромите - повратници во Македонија“ во чии рамки, всушност, беше спроведено и ова истражување.

Иако законот дава можност единиците на локалната самоуправа да се вклучат во социјалната заштита,⁷⁴ истражувањето не утврди посебни мерки и активности на општините во поглед на реинтеграцијата на Ромите - повратници. Ниту едно лице вклучено во истражувањето не информира за посебна програма или за добиена поддршка од страна на општината. Еден интервјуиран претставник нагласи дека финансиската состојба на неговата општина не дава можности да се обезбедуваат дополнителни социјални услуги или права за граѓаните:

„Даваме само еднократна помош за ретки, исклучителни ситуации, на пример, ако има пожар. Општината нема пари за поголем ангажман.“⁷⁵

Конечно, во Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021,⁷⁶ која ги утврдува целите, приоритетите и правците на развојот на социјалната заштита на среден и на долг рок, предвидени се неколку значајни мерки за олеснување на пристапот до социјална заштита за граѓаните, кои би помогнале и за надминување на дел од тешкотиите со кои се соочуваат Ромите - повратници во обидот да ги остварат своите права од областа на социјалната заштита:

- Реструктурирање на системот за социјална заштита преку воспоставување на агенција за социјални парични надоместоци (АСПН), која ќе врши стручни, организациски, административни и други работи што се однесуваат на социјалните парични надоместоци. АСПН ќе образува единствена стручна служба со подрачни единици (центри за социјални парични надоместоци - ЦСПН) кои ќе се основаат за подрачјето на една или повеќе општини (29 низ Македонија и 10 во Скопје);
- Укинување на обврската за месечно пријавување во ЦСПН од страна на корисниците на социјални парични надоместоци;
- Разгледување на можностите за намалување на чинењето на издавање на лични документи и потврди потребни за реализација на социјалните парични надоместоци во соработка со релевантните институции.

Законот за социјалната заштита предвидува различни видови социјални услуги, категоризирани во две големи групи: институционални и вонинституционални. Не постојат услуги кои специфично се однесуваат на повратници или, пак, каде повратниците би имале олеснет пристап во однос на другите граѓани.

Може да се заклучи дека социјалната заштита на Ромите – повратници, главно, се остварува преку парични трансфери, а во помала мера во форма на услуги и поддршка за нивно зајакнување и за поттикнување на нивната психо-социјална добросостојба. Фактот, пак, дека паричните трансфери се со ниски износи, значи дека тие не нудат добра основа за целосно и активно вклучување на повратниците во заедницата и во општеството во целина.

74 Член 3, член 11 и член 12 од Законот за социјалната заштита.

75 Изјава на интервјуирано лице.

76 Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021, посетено на: 9.10.2017 година.

Здравство

„Кога се вратив, почна пак да ми се влошува здравјето... Размислувам пак да одам во Германија.“⁷⁷

„Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и во правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување, како и од имотната и општествената положба. На секој граѓанин му се гарантира и правото на здравствена заштита, како и правото и должноста да го чува и да го унапредува сопственото здравје и здравјето на другите“.⁷⁸

Здравствените прашања на граѓаните на Македонија се регулирани со Уставот на Република Македонија, меѓународните акти, Законот за здравствената заштита,⁷⁹ Законот за здравственото осигурување,⁸⁰ подзаконските акти и други правни прописи, како и со јавните политики. Тргувајќи од гореспоменатите уставни одредби, член 2, став 2 од Законот за здравственото осигурување пропишува дека „задолжителното здравствено осигурување се установува за сите граѓани на Република Македонија“.⁸¹ Член 5 ги наведува основите според кои едно лице може да стане осигуреник на задолжителното здравствено осигурување. Примателите на социјална парична помош и нивните семејства се здравствено осигурани (член 5, точка 9), но она што е уште поважно е фактот дека овој член утврдува универзално здравствено осигурување, т.е. за сите граѓани во државата.⁸²

Граѓаните кои остваруваат приходи што надминуваат определен износ се обврзани да придонесуваат, односно да го платат во целост придонесот за задолжителното здравствено осигурување, согласно Законот за придонеси од задолжително социјално осигурување.⁸³ Фондот за здравствено осигурување ги прави пресметките за секоја година, кои за 2017 година се следни:⁸⁴

- Доколку годишните приходи на семејството се до износот 120.960 денари на годишно ниво, придонесите за здравствено осигурување на лицата се на товар на државниот буџет;
- Доколку годишните приходи на семејството се во рамките 120.961-197.262

77 Изјава на учесник во фокус-група.

78 Член 39 од Уставот на РМ.

79 Закон за здравствената заштита, Сл. весник на РМ бр. 43/2012, 145/2012, 87/2013, 164/2013, 39/2014, 43/2014, 132/2014, 188/2014, 10/2015, 61/2015, 154/2015, 192/2015, 17/2016 и 37/2016.

80 Закон за здравственото осигурување, Сл. весник на РМ бр. 25/00, 34/00, 96/00, 50/01, 11/02, 31/03, 84/05, 37/06, 18/07, 36/07, 82/08, 98/08, 6/09, 67/09, 50/10, 156/10, 53/11, 26/12, 16/13, 91/13, 187/13, 43/14, 44/14, 97/14, 112/14, 113/14, 188/14, 20/15, 61/15, 98/15, 129/15, 150/15, 154/15, 192/15, 217/15, 27/16, 37/16, 120/16 и 142/16.

81 Закон за здравственото осигурување, Сл. весник на РМ бр. 25/00, 34/00, 96/00, 50/01, 11/02, 31/03, 84/05, 37/06, 18/07, 36/07, 82/08, 98/08, 6/09, 67/09, 50/10, 156/10, 53/11, 26/12, 16/13, 91/13, 187/13, 43/14, 44/14, 97/14, 112/14, 113/14, 188/14, 20/15, 61/15, 98/15, 129/15, 150/15, 154/15, 192/15, 217/15, 27/16, 37/16, 120/16 и 142/16.⁸² Член 45, став 3 од Законот за социјалната заштита.

82 Член 5, точка 15 од Законот за здравственото осигурување предвидува задолжително здравствено осигурување за секој „државјанин на Република Македонија кој не е задолжително осигурен по една од точките од 1 до 14 од овој член“.

83 Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување, Сл. весник на РМ бр. 142/08, 2/2009, 64/09, 156/09, 166/10 53/11, 185/11, 44/12, 15/13, 91/13, 170/13, 97/14, 113/14, 180/14, 188/14, 20/15, 48/15 година, 12915, 217/15 и 190/16.

84 Извор: Фонд за здравствено осигурување, Табела со границите за остварени приходи во семејството согласно кои граѓаните со ниски примања можат да се пријават за здравствено осигурување и обврска за плаќање на придонесот за здравствено осигурување, посетено на 9.10.2017 година.

денари, тогаш лицето покрива дел од придонесите за задолжителното здравствено осигурување, при што за основица се зема 50 отсто од просечната месечна плата во земјата за тековната година или приближно околу 1.200 денари месечно;⁸⁵

- Доколку годишните приходи на семејството надминуваат 197.262 денари, тогаш лицето е обврзано да ги покрие придонесите за задолжителното здравствено осигурување при што за основица се зема 100 отсто од просечната месечна плата во земјата за тековната година или приближно 2.400 денари месечно.

Треба да се напомене дека од 2015 година е укината обврската граѓаните задолжително да се пријавуваат во Фондот за здравствено осигурување на Македонија (ФЗО) за пререгистрација како здравствени осигуреници врз основа на невработеност. Оваа обврска сега постои само за лицата што првпат се регистрираат во фондот за ваков статус. За тие кои се регистрирани во претходните години, ФЗО по службена должност, а врз основа на електронски добиени податоци од Управата за јавни приходи за приходите на лицето, утврдува во која категорија спаѓа лицето и автоматски го продолжува неговото задолжително здравствено осигурување до наредната година. Ваквото решение овозможува Ромите кои патуваат во ЕУ како баратели на азил да можат полесно да го задржат статусот на здравствено осигурани лица, особено кога станува збор за престој во странство пократок од една година.

Во практиката, Ромите - повратници се соочуваат со предизвикот да обезбедат здравствено осигурување и, со тоа, пристап до системот на јавното здравство. Истражувањето покажа дека голем дел од повратниците Роми имаат потреба од здравствено осигурување на сметка на државата, но се соочуваат со недоволно познавање за своите права од областа на здравствената заштита и осигурување, што придонесува за лошата здравствена состојба на ромската популација. Од друга страна, во практиката постои и нееднаков (дискриминаторски) третман во пристапот до здравствена заштита, како и прекршување на правото на здравје и правото на здравствена заштита. Некои од Ромите - повратници се откажуваат од барање примарна здравствена заштита, а со тоа го загрозуваат своето здравје и здравјето на блиските.

Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, во областа здравствена заштита ја разгледува „можноста за обезбедување пакет на основна здравствена заштита за повратниците во соработка со Министерството за здравство (МЗ) и со Фондот за здравствено осигурување за краткорочен период не подолг од 60 дена“.⁸⁶ Очекувањата биле дека повратниците во наведениот рок би станале корисници на системот за социјална заштита и би го регулирале здравственото осигурување по таа основа. Исто така предвидено е дека „увид во општата здравствената состојба на повратниците и на членовите на нивните семејства ќе се извршува уште при нивниот прием во центрите за реинтеграција“.⁸⁷ Предвидените мерки не се спроведуваат.

85 По исклучок, доколку во последните два месеци вкупниот семеен приход не надминува 20.160 денари, тогаш придонесот за здравственото осигурување паѓа на товар на буџетот.

86 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетен на: 9.10.2017 година.

87 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетен на: 9.10.2017 година.

Еден дел од Ромите - повратници се соочуваат со тешкотии поврзани со немањето матична евиденција и/или лични документи:

„Детето не ми е осигурано зашто немам извод, немам книшка. Не можам ни на лекар да го однесам, треба приватно.“⁸⁸

„Жена ми е од Србија, истече пасошот и сега нема никаков документ. Имаме венчаница, ама тогаш важеше српскиот пасош... Таа сега нема осигурување, нема никакви документи, болна е, а не може да оиди на лекар.“⁸⁹

Ваквата ситуација, во комбинација со непознавањето на правната рамка во областа на здравственото осигурување, ги спречува Ромите - повратници да ги искористат и оние права што им стојат на располагање, како што е правото на бесплатна имунизација на децата.⁹⁰ Претставник на граѓанска организација која работи со Роми - повратници укажува дека повратниците кои патуваат со целото семејство, вклучувајќи ги малолетните деца, неретко ја занемаруваат или ја пропуштаат задолжителната вакцинација на децата:

„Ниту следат, ниту чуваат документација, ниту се доволно свесни колку е значајна вакцинацијата. Особено со патувањата, со преселбите... Ретко кое дете ги прима сите потребни вакцини, а бесплатно е.“⁹¹

Без надомест за граѓаните е и здравствената грижа за родилките и за доенчињата до едногодишна возраст, без оглед дали родилката е здравствено осигурана или не, во поглед на неколку основни здравствени услуги: неоперативно и оперативно породување, специјалистички лекарски прегледи на доенчиња, ортопедски лекарски преглед со ЕХО на доенчиња и лекување на доенчиња до една година во болнички услови.⁹² Владата, на годишно ниво, ја донесува програмата, а средствата за покривање на партиципацијата се обезбедуваат од буџетот на државата и од Министерството за здравство. Сепак, истражувањето не утврди дека овие погодности им се познати на Ромите - повратници. Напротив, една од ромските организации вклучени во истражувањето информира дека имало случај кога Ромка - повратничка која била родилка се породила во болница користејќи туѓа здравствена легитимација, што потоа на семејството му предизвикало проблеми околу уписот на детето во матичната евиденција:

„Се плашеле дека ќе треба да платат и мајката се породила во болница користејќи туѓа здравствена книшка. Сега родителите не можат да го пријават детето во матично дека е нивно. Ќе видиме како ќе постапиме понатаму.“⁹³

Неинформираноста во однос на правата во здравствената заштита го потврдува и примерот на еден Ром - повратник кој вршел сезонски земјоделски работи, заедно

88 Изјава на учесник во фокус-група.

89 Изјава на учесник во фокус-група.

90 Стратегијата за имунизација на Република Македонија 2012-2020, финансиските средства за системот на имунизација се обезбедуваат од Фондот за здравствено осигурување на Македонија и од Министерството за здравство; посетено на: 9.10.2017 година.

91 Изјава на интервјуирано лице.

92 Програма за партиципација при користењето на здравствена заштита на одделни заболувања на граѓаните и здравствена заштита на родилките и доенчињата во Република Македонија за 2017 година, посетено на: 9.10.2017 година.

93 Изјава од интервјуирано лице.

со група други лица што самиот ги регрутирал од ромската заедница. Тој се сложил сиот износ на пари за целата група да го прими на својата сметка, па потоа да ги подели парите со соработниците. Надлежните органи ја регистрирале трансакцијата и на лицето му се обратиле претставници од Фондот за здравствено осигурување и побарале сам да ги плати придонесите за задолжителното здравствено осигурување, согласно погоре наведените критериуми од Законот за придонеси од задолжително социјално осигурување. Помошта од ромскиот здравствен медијатор му помогнала да ја објасни ситуацијата и да го задржи статусот на лице за кое придонесите за здравствено осигурување ги намирава државата:

„Водев група берачи на вишни и за да не им го „скинат“ социјалното, јас ги добив парите за сите на мојата сметка. Кога се породил ќерка ми, ми побараа 300 евра за здравствено, зашто сум имал повеќе пари од дозволеното на сметка, а парите не беа за мене. НН (заб.: ромски здравствен медијатор и граѓански активист) ми ја среди работата, инаку отиде каде целиот труг.“⁹⁴

Оваа и слични изјави го потврдуваат значењето на бесплатната паравозна помош и поддршка што Ромите - повратници ја добиваат од ромските здравствени медијатори. Ромските здравствени медијатори се ангажирани од Министерството за здравство „за надминување на бариерите во комуникацијата меѓу ромската популација и здравствените работници, идентификување на лицата и на семејствата кои немаат пристап до здравствена заштита преку посети на терен и нивно информирање за пристапот до здравствена заштита и здравствено осигурување и информирање за достапност на бесплатни здравствени услуги предвидени во превентивните и куративните програми на Министерството за здравство и унапредување на здравствениот статус на Ромите“.⁹⁵ Во последниот квартал од 2017 година, ромски здравствени медијатори има во јавните здравствени домови (амбуланти) во неколку општини: Шуто Оризари, Карпош, Ѓорче Петров, Гази Баба, Тетово, Гостивар, Кочани, Штип и Делчево.

Треба да се напомене дека слична поддршка Ромите - повратници добиваат од ромските информативни центри и од граѓанските организации. Според изјавата на еден претставник на Ромски информативен центар, Ромите - повратници често се обраќаат со прашања поврзани со здравственото осигурување:

„Кај нас нема здравствен медијатор, имаше порано, ама се откажа лицето што работеше и нема нов. Сега често добивам прашања околу здравствената заштита и здравственото осигурување затоа што повратниците не знаат каде на друго место можат да се информираат, да најдат некој да им помогне. Или одат во граѓанските организации во градот, па и таму им помагаат колку можат.“⁹⁶

Една неповолност што произлегува од правната рамка, а за која сигнализираа ромските граѓански организации вклучени во истражувањето, е фактот дека за бесплатно ортопедско помагало од каков било вид, осигуреникот мора да е здравствено осигурен во континуитет најмалку шест месеци пред поднесувањето на барањето, освен во

94 Изјава на учесник во фокус-група.

95 Информација на Министерството за здравство, достапна на неговата веб-страница, посетено на: 9.10.2017 година.

96 Изјава на интервјуирано лице.

случаите на повреда на работа и професионално заболување.⁹⁷ Ова решение може да се смета за отежнувачко за повратници кои го загубиле статусот на осигуреник за време на престојот во странство (или воопшто го немале стекнато претходно), а се соочуваат со потреба од ортопедско помагало или ја стекнале потребата за време на престојот во странство.

Треба да се напомене дека корисниците на социјална парична помош се ослободени од обврската за учество со лични средства при користењето здравствени услуги и лекови (т.н. партиципација во износ од 20 проценти од цената на здравствената услуга, односно лекот), „освен за лековите од листата на лекови издадени на рецепт во примарната здравствена заштита и за лекување во странство“.⁹⁸ Дополнително, законот ги ослободува од обврската за партиципација оние осигуреници кои во текот на една календарска година платиле партиципација за услуги од специјалисти и за болничко лекување во вкупен износ повисок од 70 проценти од просечната остварена месечна плата во претходната година.⁹⁹ Оставена е можноста ФЗО да утврди понизок износ за ослободување од партиципирање за осигурениците кои остваруваат месечен приход во семејството понизок од просечната плата во државата во текот на претходната година.¹⁰⁰ Согласно одлуката за утврдување на висината на учеството на осигурените лица во вкупните трошоци на здравствените услуги и лековите,¹⁰¹ прагот изнесува:

- 40 отсто од просечната нето-плата (приближно 9.200 денари) за осигурениците чии семејни месечни приходи не ја надминуваат просечната нето-плата во државата остварена во претходната година и
- 20 отсто од просечната нето-плата (приближно 4.600 денари) за осигурениците чии семејни приходи не надминуваат 60 отсто од просечната нето-плата во државата остварена во претходната година.

Едноставно, осигурениците со пониски семејни приходи не плаќаат повеќе од 4.600, односно 9.200 денари, во зависност од приходите, за болничко лекување и услуги од специјалисти во текот на една календарска година. Граѓаните што ги исполнуваат наведените услови, треба да ги приложат фискалните сметки до Фондот за здравствено осигурување на Македонија за да добијат потврда за ослободувањето, односно да добијат рефундирање на средствата доколку веќе платиле.

Истражувањето не идентификува Роми - повратници кои го оствариле ова право или кои знаеја за него. Наспроти тоа, има оплаки дека здравствените услуги се скапи:

„И да имаш книшка, ќе ти дадат упат, па ќе те пратат кај еден лекар, кај друг, кај трет, на клиника... И сегде ќе чекаш и ќе ти земат пари. А ако си болен, треба да одиш со такси, не можеш со автобус да одиш или да го мачиш детето. Тука и да имаш книшка, цабе ти е, не можеш да се лечиш.“¹⁰²

97 Член 9, став 3 од Законот за здравственото осигурување.

98 Член 34, став 1, алинеја 3 од Законот за здравственото осигурување.

99 Член 34, став 1, алинеја 4 од Законот за здравственото осигурување.

100 Член 34, став 2 од Законот за здравственото осигурување.

101 Одлуката за утврдување на висината на учеството на осигурените лица во вкупните трошоци на здравствените услуги и лековите, Сл. весник на РМ бр. 95/11 (пречистен текст), 20/12, 26/12, 54/12, 98/13, 138/14 и 156/14.

102 Изјава на учесник во фокус-група.

Ромите - повратници кои почнале одреден здравствен третман во странство, кој треба да продолжи по враќањето, се соочуваат со тешкотии да обезбедат брзо и лесно продолжување на третманот во Македонија. Освен прашањето на здравственото осигурување, со кое се соочуваат дел од повратниците, како што е елаборирано погоре, тука се надоврзува и барањето лицата да достават официјален (судски) превод на документацијата поврзана со нивната здравствена состојба, а која им била издадена во странската земја. Без судски превод, повратниците се упатени одново да направат испитувања во македонските здравствени установи. Двете опции се поврзани со високи трошоци и бараат време.

„Најмалото девојче примаше хормони, зашто, како да кажам, нема ни пет години, а ќе стане девојка без хормоните. Мора да продолжи сега. Ама овде ми викаат „гај превод, оди на испитување“... Велам „таму сè направивме, зашто сега пак одново“. А пари од каде? Само тоа гледаат, парите да ти ги земат... Среќа, тој докторот таму пред одење ни даде лекови да имаме, за резерва, да се снајдеме. Сега и тука еден доктор рече ќе даде терапија, ај да видиме...“¹⁰³

„Тука треба да продолжам да примам терапија, ама ми бараат превод. Еден комшија го знае јазикот, им велам „ебе, тој нека преведе“, ама не, бараат судски.“¹⁰⁴

Инаку, неколкумина Роми - повратници вклучени во истражувањето посочија дека обидот да ја подобрат сопствената здравствена состојба бил главниот мотив за барањето азил во ЕУ. Следниот исказ на еден Ром повратник го илустрира тоа најдобро:

„Боледував од кардиоваскуларен проблем, требаше да се оперирам, но немав пари, големи беа трошоците. Немав излез, не знаев што да правам. Дознав од луѓе дека во странство како азилант здравствените услуги не се плаќаат. Одлучив да заминам во Германија, да барам азил само за да се оперирам. Се оперирав и ми беше добро, сè додека бев во Германија. Примах терапија и лекови без да морам да ги плаќам. Но, морав да се вратам, немав основа да останам. Кога се вратив, здравствената состојба ми се влоши. Требаше да продолжам со терапији и со лекари што ми ги препишаа лекари во Германија. Имав многу медицински документи на германски кои треба да се преведат за да можам да продолжам со лекување кај нас. Преводите се скапи и не можев да ги платам. Размислувам повторно да се вратам и да побарам азил во Германија.“¹⁰⁵

Оттука, може да се заклучи дека подобрувањето на здравствената заштита и на пристапот до здравствени услуги може значително да ја поттикне реинтеграцијата на Ромите - повратници во македонското општество.

103 Изјава на учесник во фокус-група.

104 Изјава на учесник во фокус-група.

105 Изјава на учесник во фокус-група.

Образование

„Секој има право на образование. Образованието е достапно на секого под еднакви услови.“¹⁰⁶

Според Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори,¹⁰⁷ обезбедувањето пристап до образовните услуги и можности во Македонија е многу важен елемент за реинтеграција на повратниците, како на децата, така и на возрасните. Документот предвидува скенирање на образовниот статус при приемот и регистрацијата на повратниците и на членовите на нивните семејства во предвидените центри за реинтеграција. Овие податоци требало да бидат вклучени во база на податоци, што би овозможило увид во образовниот профил на повратниците. Од друга страна, програмата предвидува информирање на семејствата за можностите за подобрување на образованието на сите членови на семејството: поддршка за упатување во основното и средното образование за децата, комплетирање на пропуштените степени на образование за возрасните, информирање и упатување на можностите за вклучување во високото образование, вклучување на возрасните во училиштата за возрасни, неформалното образование и курсеви за компјутери, поддршка при нострификацијата и признавањето на дипломи, стекнати звања и сл.

За жал, и овој широк спектар мерки предвиден во програмата е нереализиран и Ромите - повратници не добиваат системска поддршка да го унапредат своето и образованието на членовите на семејството. Тие неретко се соочуваат со тешкотии да обезбедат децата да ги продолжат задолжителните степени на образованието, додека другите можности, се чини, ги користат исклучително мал број поединци.

Предучилишното образование во Македонија не е задолжително – родителите не се обврзани, но можат да го запишат своето дете во предучилишна установа (детска градинка) или во центар за ран детски развој. Според податоците од Државниот завод за статистика,¹⁰⁸ во 2016 година во Македонија имало вкупно 64 јавни установи за згрижување и воспитување на деца – детски градинки и еден центар за ран детски развој како јавни правни субјекти. Во недостиг на точен број на Роми - повратници, не постои ниту податок колку од нивните деца се вклучени во предучилишното образование. Преку фокус-групите не беа идентификувани Роми - повратници чии деца одат во градинка или посетуваат центар за ран детски развој.¹⁰⁹

Јавните детски градинки вршат упис на деца врз основа на пријави преку целата година. Член 60, став 8 од Законот за заштита на децата¹¹⁰ утврдува дека за упис во градинка родителите треба да приложат потврда од матичен лекар за здравствената состојба на детето, односно наод и мислење од соодветна стручна институција за дете

106 Член 44 од Уставот на Република Македонија.

107 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапно на следниот линк, посетено на: 9.10.2017 година.

108 Установи за згрижување и воспитување на деца-детски градинки – центри за ран детски развој, Државен Завод за статистика на Република Македонија 2016, посетено на: 9.10.2017 година.

109 Наспроти тоа, во две од петте одржани фокус-групи имаше мајки кои беа дојдени со бебиња или мали деца, бидејќи, како што објасни една од нив, „немаме каде да ги оставиме“.

110 Закон за заштита на децата, Сл. весник на РМ бр. 23/13, 2/2014, 44/2014, 144/2014, 10/2015, 25/2015, 150/2015, 192/2015 и 27/2016.

со пречки во менталниот развој или телесна попреченост. Во пракса, процедурата за упис се разликува од една до друга градинка – некои од нив бараат да им се достави извод од книга на родени и копија од личната карта на еден или на двајцата родители.

Во градинките се плаќа месечна партиципација,¹¹¹ што придонесува за помал опфат на деца од ромската заедница во градинките. Според Индексот на инклузија на Ромите 2015, 38 отсто од ромските деца посетувале градинка наспроти 57 проценти од децата во општата популација (податоците се однесуваат на 2014 година).¹¹² Како одговор на оваа состојба, МТСП, во соработка со Ромскиот образовен фонд од Будимпешта, единици на локалната самоуправа, како и со партнерски ромски граѓански организации, прави напори за зголемување на бројот на деца Роми во предучилишни установи, како дел од заложбите во Националната стратегија за Ромите во РМ 2014-2020.¹¹³ Според наведеното во стратегијата, помеѓу 400 и 450 деца од ромската заедница се прифатени во детските градинки во 20 општини низ земјата во рамките на оваа мерка. Според Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија (НПАА), ревизија 2016-2018,¹¹⁴ за учебната 2015/16 се планирало да бидат опфатени 650 ромски деца. Според МТСП, 82 отсто од ромските деца кои оделе во градинка се запишале во основно училиште.¹¹⁵ Нема податок колку од децата биле деца на повратници.¹¹⁶

Центрите за ран детски развој се друга форма на детска заштита кои, за разлика од градинките, овозможуваат престој на децата од неколку часа дневно, без обезбедување храна. Престојот во центрите треба да е бесплатен и да нуди поддршка за развој на способностите и за унапредување на знаењата на детето, од една страна, и да им овозможи на родителите да завршат одредени обврски, од друга страна.

Исто така, Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010-2020 предвидува посебна мерка за „обезбедување финансиски средства за задолжително вклучување на децата Роми и на децата од другите социјално загрозувани семејства во јавните претшколски установи“.¹¹⁷

Во ниту еден од наведените документи не се наведени Ромите - повратници како посебна категорија корисници на мерките за поттикнување на вклученоста на децата Роми во системот за предучилишно образование.

111 Во износ од околу 1.500 денари.

112 Roma Inclusion Index 2015, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, посетено на: 9.10.2017 г.

113 Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020, посетено на 9.10.2017 година.

114 Национална програма за усвојување на правото на Европска Унија (НПАА), ревизија 2016-2018, стр.31, посетено на: 9.10.2017 година.

115 Информација на веб-страницата на МТСП, посетено на: 9.10.2017 година. 116 Закон за заштита на децата, Сл. весник на РМ бр. 23/13, 2/2014, 44/2014, 144/2014, 10/2015, 25/2015, 150/2015, 192/2015 и 27/2016.

116 Во времето на подготовка на овој извештај (октомври 2017 година), МТСП распиша конкурс за избор на локални медијатори во проектот „Инклузија на деца Роми во предучилишното образование“, што претставува дополнителна мерка за зголемување на опфатот на децата од ромската заедница во предучилишното образование.

117 Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија (ревидирана 2010-2020), посетено на: 9.10.2017 година.

Основното¹¹⁸ и средното¹¹⁹ образование во Македонија се задолжителни. Но, образовната структура на ромската заедница е неповолна и е под националниот просек. Според состојбата во 2014 година, 73 отсто од ромските деца завршуваат основно образование наспроти просекот од 96 проценти кај вкупното население. Јазот е уште поголем во средното образование што го завршуваат само 12 отсто од ромските деца и млади наспроти националниот просек од 60 проценти.¹²⁰ Слична состојба прикажува истражувањето на граѓанската организација Национален ромски центар од Куманово, спроведено во периодот август – септември 2015 година:

- 6,8 отсто немаат завршено ниту еден степен на формално образование;
- 15,3 отсто Роми имаат завршено четврто одделение од основно образование;
- 39,4 отсто Роми имаат комплетирано основно образование;
- 7,1 отсто имаат завршено тригодишно средно образование;
- 8,2 отсто имаат завршено четиригодишно средно образование;
- 0,3 отсто вишо образование;
- 1,1 отсто имаат завршено високо образование; и
- 0,5 отсто се наоѓаат во процес на студирање.¹²¹

Во отсуство на официјални податоци за образовната структура на Ромите - повратници, може со голема веројатност да се претпостави дека таа не е многу поинаква од образовната структура на ромската заедница во целина.

Правната рамка за основното образование ја нуди Законот за основното образование.¹²² Член 7, став 2 од законот наведува дека „на децата на граѓаните кои престојувале во странство и се вратиле во Република Македонија каде што го почнуваат, односно продолжуваат основното образование, основните училишта се должни да им помогнат во изучување на мајчиниот јазик“. Наредниот став 3 го конкретизира ова право обврзувајќи ги училиштата да организираат „индивидуална и групна дополнителна настава за совладување на мајчиниот јазик и за надоместување на знаењето од одредени наставни предмети“. Ваквата поддршка може најмногу да трае до една година (член 7, став 5).

Ова законско решение претставува одлична можност за вклучување на децата на повратниците во образовниот систем во земјата, дури и во случаите кога децата не го познаваат македонскиот, односно наставниот јазик во училиштето во кое се запишани. Но, се чини дека во практиката овие одредби не се применуваат. Истражувањето не утврди дека во некое од основните училишта (во петте градови кадешто беше спроведено) се организира овој тип на настава. Според интервјуираниот претставник на основно училиште, оваа можност не се спроведува бидејќи училиштето нема ниту просторен, ниту кадровски капацитет:

118 Член 41, став 3 од Уставот на РМ.

119 Член 3, став 1 од Законот за средното образование, Сл. весник на РМ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017

120 Roma Inclusion Index 2015, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, посетено на: 9.10.2017 г.

121 Извештај за анкетата за проценка на состојбите во областа на вработувањето, домувањето, образованието и здравството во ромската заедница на Република Македонија, август-септември 2015, Национален ромски центар.

122 Закон за основното образование, Сл. весник на РМ бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15, 98/15, 145/15, 30/16, 127/16 и 67/17.

„Немаме ни доволно професори, ниту простор за такво нешто... Впрочем, најголем дел од децата на повратниците не престојуваат толку долго надвор за да го забораат јазикот. Некои од нив имаат тешкотии со македонскиот, ама тоа не е поради отсуството за барање азил, така е во заедницата овде.“¹²³

Оттука, и покрај законските услови, децата на Ромите - повратници во Македонија не ја добиваат предвидената поддршка за да се вклучат или да го продолжат образованието. Фактот дека не се следи бројот на деца повратници во училиштата го попречува системскиот приод кон ова прашање дури и во рамките на едно училиште, кое има законска можност да побара средства и услови од Министерството за образование и наука (МОН) за да се организира дополнителна настава:

„Не знаеме точно колку деца се повратници, има многу. Некои одат и се враќаат по два или трипати во текот на школувањето. Не водиме таква евиденција, училиштата не се обврзани да ги следат тие податоци, ама ги знаеме децата.“¹²⁴

Искуствата на дел од повратниците со основните училишта во нивните заедници се позитивни – тие сметаат дека училиштето покажува разбирање за нивните деца. При тоа, се чини дека училиштата применуваат неформални и несистематизирани начини за поддршка на учениците повратници:

„Училиштето X има разбирање за нашите деца, гледаат да помогнат, да го примат детето без проблеми. Внука ми отсутствуваше околу три месеци, па ја примија назад во истото одделение, за да не ја изгуби годината. Тешко беше, ама има разбирање наставниците, помогнаа. Инаку ќе повторуваше.“¹²⁵

Како потврда на констатацијата дека училиштата не применуваат системски приод, дел од Ромите - повратници се пожалија на негативни искуства при обидот да ги вратат своите деца во основното образование. Илустративен е примерот што се однесува на истото училиште од горниот цитат:

„‘Пополнет е бројот’, ми рекоа и ме пратија во друго школо, а тоа не е блиску, како да оди детето низ пола град до школо... Не ги сакаат Ромите, затоа така ми рекоа.“¹²⁶

Слични се констатациите во публикацијата „Ромски активисти за информирани и ефикасни политики за интеграција на Ромите“ од Фондација Отворено општество - Македонија,¹²⁷ кадешто се наведува дека приодот кон ова прашање треба да биде заснован на официјални податоци од институциите во однос на бројот на деца повратници, нивната вклученост во редовното образование, на која возраст и во кое одделение се и сл., наместо сегашниот пристап на дејствување на училиштата по своевидување на случајот.

123 Изјава на интервјуирано лице.

124 Изјава на интервјуирано лице.

125 Изјава на учесник во фокус-група.

126 Изјава на учесник во фокус-група.

127 Децата Роми повратници од странство и нивното уставно загарантирано право на образование“ од Ж. Дурмиш и А. Митковски (публикација „Ромските активисти за информирани и ефикасни политики за интеграција на Ромите“, Фондација Отворено општество Македонија).

Иако и средното образование, како што е наведено погоре, е задолжително, во Законот за средното образование нема слични одредби кои би го поттикнувале вклучувањето на децата - повратници во средното образование. Слично, Националниот акционен план за образование 2016-2020¹²⁸ предвидува развивање и реализирање на програма за реинтеграција на ученици Роми во основното образование, но не и во средното образование.

Значајна тешкотија за продолжување на образованието на децата - повратници е прашањето за нострификација и за верификација на документи за завршено образование во странство. Имено, со скратените процедури за разгледување на барањата за азил, дел од децата на барателите на азил, иако се вклучуваат во образовниот систем во странската земја, се враќаат пред да ја завршат учебната година и не добиваат сертификат или диплома. Во случај, пак, кога престојот трае подолго време и децата и младите ќе добијат свидетелства, дипломи и сертификати за завршеното образование, тие документи мора да бидат нострифицирани. Постапката за нострификација може да трае и неколку месеци и чини 2.250 денари за диплома или свидетелство од основното образование, односно 3.250 за диплома или свидетелство од средното образование. Поради тоа (а и поради тоа што немаат доволно информации за постапката), најголем број Роми - повратници воопшто не почнуваат постапка за нострификација. Од овие две главни причини, најголем број деца повратници се враќаат во одделението или класот во кој биле пред да ја напуштат земјата, без да се земе предвид нивното образование во странство.

„Децата веднаш ги зедеа во школо таму. Прашаа кое одделение се и никакви документи не бараа... Кога се вративме, немав свидетелство за детето и пак се врати во петто.“¹²⁹

Треба, исто така, да се истакне дека дел од родителите не се доволно свесни за значењето на образованието и на документите поврзани со образованието:

„Син ми учеше во Германија две години, ама кога нè депортираа, немавме време да ги бараме документите, ги изгубивме. Сега не учи, па не може сега пак одново да почне, не му го признаваат тоа школо.“¹³⁰

Дел од младите Роми се демотивирани да се вклучат во образовниот процес и се фокусирани на желбата повторно да се вратат во странство, при што се чини дека се повеќе водени од надеж и од желби отколку од прецизни и точни информации:

„Учев таму, за неколку години што бевме, научив француски, супер беше во школо. Не одам овде во школо, кога ќе наполнам 18 години, ќе можам да се вратам во Белгија. Ќе можам, зашто таму сум почнал школо.“¹³¹

Значајна мерка за поттикнување на средното образование е програмата за условен паричен надоместок на МТСП, која може да ја користат семејства (домаќинства) кои

128 Стратегија за Ромите на Република Македонија 2014-2020, Национален акционен план за образование 2016-2020, посетено на: 9.10.2017 година.

129 Изјава на учесник во фокус група.

130 Изјава на учесник во фокус-група.

131 Изјава на учесник во фокус група.

користат социјална парична помош или на кои правото на социјална парична помош им е во мирување и кои имаат дете, односно деца запишани во средно училиште.¹³² Притоа, ученикот не смее да е корисник на детски додаток. Износот на овој паричен надомест е 12.000 денари за една учебна година, под услов ученикот да присуствува на најмалку 85 проценти од реализираните училишни часови во тековното тримесечје. Оваа мерка е предвидена со Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост во Република Македонија 2010-2020 бидејќи, иако бесплатно, средното образование не е пристапно за сите под еднакво, а поради слабата географска пристапност т.е. ограничената мрежа на средни училишта.

Други мерки за поттикнување на вклученоста во средното образование се: стипендирање на ученици Роми и програма за туторство и за менторирање, кои се спроведуваат од страна на Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците при МОН. Исто така, ним им се достапни и учебници обезбедени од страна на државата,¹³³ превоз и сместување во ученичките домови, под исти услови како и за сите други ученици. Сепак, треба да се истакне дека само мал дел од учесниците во фокус-групите беа запознати или користеа некои од погодностите за унапредување на вклученоста на Ромите во средното образование (тоа може да се должи и на фактот дека помал дел од учесниците во истражувањето имаа деца на средношколска возраст).

Од друга страна, ниту еден Ром - повратник вклучен во истражувањето не одговори дека тој, односно таа или член на семејството е вклучен во високото образование или, пак, дека бил заинтересиран да се вклучи или да биде корисник на стипендија од МОН за Роми кои се редовни студенти на факултет. Исто така, Ромите - повратници вклучени во истражувањето не беа запознаени со можностите за образование за возрасни и за неформално образование.

132 Најчесто поставувани прашања за условен паричен надоместок, посетено на: 9.10.2017 година

133 Државата ги обезбедува учебниците за сите ученици во основното образование.

Вработување

„Одиме надвор зашто тука нема работа за нас.“¹³⁴

Уставот гарантира „право на работа, слободен избор на вработување, заштита при работењето и материјална обезбеденост за време на привремена невработеност“.¹³⁵

Наспроти уставната определба за достапноста на правото на работа за сите, Ромите се соочуваат со речиси двојно повисока стапка на невработеност во споредба со општата популација. Според Индексот на инклузија на Ромите,¹³⁶ во 2014 година долгорочно невработени биле 41 процент од Ромите (и 54 проценти од Ромките), додека просекот во земјата бил 20 отсто. Програмата на Обединетите нации за развој (УНДП) утврдила дека општата стапка на невработеност во земјата во 2011 година била 27 отсто, додека кај ромската заедница, тој процент изнесувал дури 53 отсто.¹³⁷ Една од клучните причини за „релативно слабите можности за вработување на Ромите е нивното ниско ниво на образование“,¹³⁸ но студијата, исто така, укажува на постоење на дискриминација и особено на „недостиг од заинтересираност кај раководителите на компаниите за подобрување на состојбата на Ромите на пазарот на трудот“.¹³⁹

Согласно оваа состојба, Програмата за помош и поддршка на реинтеграцијата на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори оценува дека интеграцијата на Ромите на пазарот на трудот е „од клучна важност“.¹⁴⁰ Предвидените мерки вклучуваат: пријавување на повратниците во АВРМ заради остварување на бенефициите предвидени за невработени лица; информирање за активните мерки, можностите за самовработување и достапните кредити; подготовка на индивидуални планови за вработување за секој регистриран повратник; организирање работилници за вештини за барање работа и за меки вештини; вклучување на повратниците во обуките организирани од АВРМ и сл. Ниту овие предвидени активности од програмата не се спроведени.

Оттука, не зачудува фактот дека не постојат статистички податоци за невработеноста помеѓу Ромите - повратници.

Исклучително мал број од Ромите - повратници вклучени во истражувањето како повратници или интервјуирани лица, информираа дека се вработени. Речиси сите се вратиле на работните места што ги имале пред заминувањето:

„Се вратив во текстилната фабрика на вујко ми.“¹⁴¹

134 Изјава на интервјуирано лице.

135 Член 32, став 1 од Уставот на РМ.

136 Roma Inclusion Index 2015, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, посетено на: 9.10.2017 г.

137 Регионално истражување на ромските заедници во 2011 година, направено од УНДП и од Светската банка, податоците за Македонија се достапни на следниот линк, посетено на: 9.10.2017 година.

138 О'Хигинс, Нил, „Ромите и вработувањето во Република Македонија“, МТСП и УНДП, Скопје, 2014 година, посетено на: 9.10.2017 година.

139 О'Хигинс, Нил, „Ромите и вработувањето во Република Македонија“, МТСП и УНДП, Скопје, 2014 година, посетено на: 9.10.2017 година.

140 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, достапна на следниот линк, посетено на: 9.10.2017 година.

141 Изјава на учесник во фокус група.

„Пак сум локален соработник на Х (граѓанска организација). Малку беше тешко да ме примат назад, зашто не им најавив навреме кога заминав, ама добро е, ме примија.“¹⁴²

„Работам како чистачка во приватна клиника. Таму бев и пред тоа. Врска имам -фамилијарно го знаеме газдата, затоа ме примија пак.“¹⁴³

Без претензија да се извлекуваат прецизни статистички показатели, овие искуства јасно укажуваат дека позитивните примери се засновани на лични познанства со работодавците и ангажман на Ромите - повратници. Истражувањето не дојде до податоци за повратник кој стекнал вработување како резултат на поддршка или посредување при вработувањето од страна на надлежните јавни институции или граѓански организации.

Огромно мнозинство од Ромите - повратници опфатени со истражувањето се занимаваат со неформални дејности како: собирање отпад, повремена физичка работа, чистење во индивидуални домови, градежни и занаетчиски работи, препродажба и ситна трговија, такси-услуги, сезонски земјоделски работи и сл. Некои од карактеристичните одговори вклучуваат:¹⁴⁴

„Собирам пластични шишиња.“

„Собирам алишта по контејнери и ги продавам на ‘бувљак‘“

„Возам такси. Не, не сум регистриран.“

„Берам вишни, сега е сезона. Инаку што ќе се најде, тоа ќе работиш, мора од нешто да се живее“.

„Чистам куќи.“

Законот за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност¹⁴⁵ ја определува основната законска рамка во оваа област. Законот разликува активни баратели на работа (во законот наречени: „невработени лица“) и невработени лица кои не бараат активно работа (во законот наречени: „друго лице кое бара работа“) и определува различни права и обврски за нив. Суштинската разлика помеѓу двете категории која ја прави законот е дека пристапот до активните мерки и услугите за вработување на АВРМ се достапни само за активните баратели на работа.¹⁴⁶ Активните мерки и услуги за вработувањето вклучуваат:

142 Изјава на интервјуирано лице.

143 Изјава на учесник во фокус група.

144 Изјави од учесници во фокус групи.

145 Законот за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност (Службен весник на РМ бр. 112/2014, пречистен текст).

146 Кои, како што е елаборирано во делот за социјална заштита, имаат обврска за месечно пријавување во АВРМ заради продолжување на статусот, за разлика од лицата со статус на „друго лице кое бара работа“ кои имаат обврска да се пријават во АВРМ еднаш на шест месеци.

- развој на претприемништвото;
- субвенционирани работни места;
- обуки (вклучувајќи практиканство);
- општинско-корисна работа; и
- услуги за вработување.¹⁴⁷

Спроведувањето на активните мерки и услугите за вработување е надлежност на АВРМ, која објавува јавни повици за пријавување на заинтересираните кандидати за учество во активните мерки во центрите за вработување.

Треба да се истакне дека дел од Ромите - повратници изразија мошне резервирани очекувања во поглед на можноста да добијат вработување со поддршка на АВРМ. Мал дел од нив воопшто и не се регистрираат како активни баратели на работа, бидејќи остваруваат социјална парична помош преку друг член на семејството, односно домаќинството, а се убедени дека немаат никакви шанси да добијат вработување со пријавувањето, наспроти обврската за месечно пријавување во центрите за вработување. Информираноста е на мошне ниско ниво: Ромите - повратници вклучени во истражувањето речиси воопшто не беа информирани за можностите што ги нудат активните мерки за вработување.¹⁴⁸

„Работа во оваа држава има само ако имаш партиска книшка.“

„Не се пријавувам, кој ќе ме прими мене. Имам 54 години и скоро 25 години стаж, до пензија се снаоѓам сам.“

„Не можам да си го губам времето да се пријавувам, па да ме викаат на една, друга, трета обука, а никогаш јас не доаѓам на ред да се вработам. Вака барем сум раат, не се нервирам цабе.“

„Приказни само кажуваат, за на телевизија. Работа има за другите, не за Ромите. Се пријавувам (заб.: во АВРМ) само заради социјалното.“

Некои од покарактеристичните програми кои Ромите - повратници можат да ги искористат се следните:

Програмата за самовработување има цел да ги поддржи невработените лица – активни баратели на работа кои сакаат да почнат сопствен бизнис. За реализација на нивните бизнис-идеи, оваа програмануди бесплатна обука, советодавна поддршка и финансиска поддршка за набавка на опрема или материјали. За користење на мерките од оваа програма, заинтересираните лица се пријавуваат со изјава и со пополнет прашалник во центрите за вработување. Идејата потоа, со советодавна поддршка, се преточува во бизнис-план, за чија реализација лицето може да добие до 4.000 евра, доколку успешно ја мине повеќефазната селекција. Советодавната поддршка обезбедена од центарот за вработување продолжува и по регистрирањето на бизнисот.

¹⁴⁷ Оперативен план за активни програми и мерки и услуги на пазарот на трудот за 2017 година, посетено на: 9.10.2017 година.

¹⁴⁸ Изјави на учесници во фокус-групи и на интервјуирано лице.

Според интервјуираната претставничка на АВРМ, нема голем интерес кај Ромите за оваа мерка, иако некои од нив се занимаваат со трговија. Таа, исто така, предлага да се овозможи грантот да се користи за обртни средства на фирмата, за да се поттикне самовработувањето и отворањето бизнис во областа на трговијата, како и да се зголеми износот на средства што се доделуваат:

„Немаме досега пријавено Роми во програмата за самовработување во нашиот центар. Еден Ром што се занимава со трговија дојде се распраша, ама не се пријави. Ги плаши малку отворањето фирма, има одговорност, има трошоци поврзани со водење фирма, сметководство, давачки, а ако не ти оди работата, ќе ти бидат потребни пари за згаснување... А реално, програмата и не е наменета за трговија. Каква опрема, какви материјали, во смисла на сировини, ти требаат за трговија? Ти требаат обртни средства, ама за тоа не може да се користи грантот. Ако се направи тука промена, тоа може повеќе да им одговара на Ромите, на тие што се занимаваат со трговија. И износот на грантот мислам дека треба да се зголеми. Сепак, потребни се повеќе пари да се почне бизнис.“¹⁴⁹

Од друга страна, се чини дека дел од Ромите - повратници самите се скептични во поглед на можноста да искористат државна помош за самовработување или регистрирање фирма, што повторно укажува на неинформираност, недоверба во системот, но и на недостиг на самоверба:

„Какви ‘субвенции’, само ќе заглавиш со долгови, со инспекции...“¹⁵⁰

Постои посебна Програма за самовработување на лица со инвалидност, наменета за лица со физичка и интелектуална попреченост кои сакаат да почнат сопствен бизнис. Грантот што може да се добие врз основа на оваа програма изнесува 270.000 денари, а доколку основачот вработи и други лица, може да добие дополнителни 92.000 денари грант по вработено лице, но не повеќе од двајца. Центрите за вработување ќе обезбедат поддршка преку обуки, совети и консултации, доколку кандидатот успешно ја мине предвидената повеќефазна селекција.

Во делот „Субвенционирани работни места“, Ромите - повратници кои се активни баратели на работа можат особено да земат учество во Програмата за условен паричен надоместок за субвенционирано вработување на лица во социјален ризик, со оглед дека Ромите се вброени помеѓу ранливите групи за кои таа е наменета. Оваа програма предвидува финансиска поддршка на работодавец кој ќе вработи лице - припадник на група во социјален ризик, но и на самото лице за период од шест месеци. Работодавецот има обврска да го задржи лицето на работа најмалку уште 12 месеци. Износот на поддршката е 2.000 денари месечно за работодавецот и 17.000 денари месечно за нововработеното лице (што вработениот ќе ја добива како бруто-плата преку работодавецот). Слична е Програмата за субвенционирање на работни места за лица со инвалидност, која специфично се однесува на лицата со попреченост.

АВРМ ги нуди следните видови обуки: за познат работодавец, обуки на работното место со субвенционирано вработување, за задоволување на побарувани занимања на пазарот на трудот, напредни ИТ-вештини, возачи за Ц, Д и Е-категирија, вештини

149 Изјава на интервјуирано лице.

150 Изјава на учесник во фокус-група.

од стари занаети, практиканство (за млади на возраст до 29 години), странски јазици, компјутери и за стекнување квалификации според моменталните потреби на пазарот на трудот (во секторите услуги и индустрија), како и обука и советување за претприемништво (за млади на возраст до 29 години). Овие мерки можат да им овозможат на Ромите со понизок степен на образование да стекнат квалификација, доквалификација и преквалификација, со што би ги подобриле своите можности за вработување.

Програмата за општинско-корисна работа нуди можности за привремено ангажирање на невработени лица - припадници на социјално ранливи групи, вклучувајќи Роми, на скратено работно време. Работниот ангажман може најдолго да трае шест месеци, а висината на месечниот надоместок изнесува 6.200 денари, вклучувајќи данок. Значајно е дека во овој период, лицето го задржува статусот на невработено лице и може да продолжи да ги остварува социјалните, здравствените и други права по таа основа. На тој начин, лицата може да стекнат нови или да ги подобрат своите работни вештини и во иднина полесно да најдат работа на пазарот на трудот. АВРМ ја спроведува оваа програма во соработка со заинтересираните општини, кои ги утврдуваат критериумите за ангажирање невработени лица и областите (дневна грижа, здравствена заштита, образование, спорт итн.) во кои ќе се работи.

Ниту еден Ром повратник вклучен во истражувањето, било преку фокус-групи, било како интервјуирано лице, не користи некоја од мерките за активно вработување на АВРМ.

За одбележување е почнувањето на програмата Стартап-бизниси на млади¹⁵¹ во септември 2017 година, исто така спроведувана од АВРМ. Оваа програма е наменета за млади до 29-годишна возраст и предвидува обука за претпримништво и поддршка за изработка на бизнис-план, грант во вредност од 307.500 денари (доколку две лица формираат партнерска фирма - ДОО, грантот се зголемува двојно и ќе изнесува 615.000 денари) и советодавна и менторска поддршка во водењето на бизнисот во вредност од 120.000 денари. Исто така, доколку основачот, односно основачите вработат и друго лице, предвидена е дополнителна финансиска поддршка во износ помеѓу 92.000 и 153.750 денари.

Исто така, интересна е мерката финансиска и советодавна поддршка на микро, мали и средни претпријатија и социјални претпријатија, а која се однесува на граѓанските организации со примарна дејност во областа на социјалното претприемништво. Мерката нуди грантови во износ од 205.000 до 615.000 денари доколку претпријатието, односно граѓанската организација вработи од едно до три нововработени лица со полно работно време. Еден од условите за аплицирање е примарната дејност на фирмата, односно граѓанската организација да е во „областа на социјалното претприемништво со фокус на работно оспособување и социјално вклучување на тешко вработливи лица од ранливи групи“.¹⁵² Оваа мерка можат да ја искористат ромските граѓански организации кои работат со Роми - повратници.

151 За детали види: Јавен оглас до невработените млади лица до 29 години, АВРМ, пристапено на 9.10.2017 година.

152 Дел од Програмата 2.5 Финансиска и советодавна поддршка за раст на микро, мали и средни претпријатија и социјални претпријатија на АВРМ.

Во однос на долгорочните определби на јавните политики во областа на вработувањето во Македонија, треба да се спомене Националната стратегија за вработување на Република Македонија 2016-2020.¹⁵³ Иако во овој документ Ромите не се дефинирани како ранлива група за која се предвидени специфични мерки (ниту повратниците), стратегијата предвидува промени во системот за социјална парична помош во насока на тоа примателите да не ја губат социјалната парична помош веднаш штом се вработат, туку да продолжат да ја добиваат одреден дополнителен период. Ова се очекува да ги активира примателите на социјална парична помош и да ги мотивира за вработување. Исто така, предвидени се мерки за регулирање на статусот на лица кои работат како дадилки и куќни помошнички или чистачки. Имено, преку воведување на т.н. ваучер-систем и регистрирање, односно лиценцирање, државата ќе направи обид им овозможи формално вработување на лицата, претежно жени, кои се занимаваат со овие занимања. Во оваа насока, би требало да се размисли за поддршка на лицата што се занимаваат со прибирање и со рециклирање отпад во рамките на предвидената мерка „Пилотирање на активни мерки за вработување во рамки на зелени работни места“, што би имало значајно влијае врз Ромите кои се занимаваат со оваа дејност.

153 Национална стратегија за вработување на Република Македонија 2016-2020, МТСП, посетено на: 9.10.2017 година.

Домување

„Заминав во странство за да изградам куќа во Македонија.“¹⁵⁴

Правото на домување е основно човеково право. Домот им дава на луѓето физичка заштита од студ, топлина, неприродни непогоди и овозможува чувство на припадност и на интимност. Имањето дом придонесува за реализација на други политички, цивилни и социјални права: без дом (живеалиште), луѓето не можат да го остварат правото на социјална заштита, на глас или правото на семејство и на приватност. Адекватното домување е есенцијално за човековото достоинствено живеење и особено е важно за развојот на децата и на здравите семејства. За жал, многу ранливи категории во Македонија се социјално исклучени во однос на домувањето, вклучувајќи ги Ромите, како и повратниците меѓу нив како категорија со специфични социјални потреби и тешкотии.

Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори го препознава „проблемот на домување“ како „еден од најгорливите проблеми“ со кои се соочуваат повратниците.¹⁵⁵ Понуденото решение е „отворање на Прифатен центар во кој повратниците без постојано живеалиште ќе се сместат непосредно по пристигнувањето краткорочно, во период од 60 дена“.¹⁵⁶ Во рамките на тој рок, било предвидено да им се помогне на лицата да извадат лични документи и да „влезат“ во системот за социјална заштита.

Иако отворањето на центарот било предвидено во 2010 година, тоа не е реализирано. Според информациите од претставникот на МТСП вклучен во истражувањето, министерството издвојувало буџетски средства за ваквото интервентно сместување во еден од постојните центри за сместување бегалци во првите две години од спроведувањето на програмата, но поради недостиг од интерес, таа пракса била прекината:

„Не се отвори прифатниот центар. Во првите две години издвојувавме средства за сместување повратници во објектот во Чичино Село... Имавме само двајца повратници кои ги сместивме таму, според програмата, парите ни остануваа нереализирани и потоа престанавме со таа пракса... Сега со МВР и со Министерството за здравство размислуваме барем да отвориме канцеларија за информирање на повратниците на аеродром, по урнек на соседните земји, како Србија и Косово, да им се укаже каде и за што можат да се обратат. Но, домување не би обезбедувале.“¹⁵⁷

Истражувањето на одреден начин го потврдува недостигот од интерес кај Ромите - повратници кога станува збор за интервентно краткорочно сместување во прифатни центри: сите лица вклучени во истражувањето (преку фокус-групи и интервјуа) по враќањето од странство се вратиле во своите претходни живеалишта, вклучувајќи ги и бездомните лица:

154 Изјава на учесник во фокус-група.

155 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, стр. 12.

156 Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, стр. 12.

157 Изјава на интервјуирано лице.

„Се вративме под Кале, кај истите луѓе. Да, истата заедница. Се снаоѓаме сите заедно, колку да не спиеме на отворено.“¹⁵⁸

Со други зборови, голем дел од Ромите повратници се вратиле во истите супстандардни услови во кои живееле и пред да заминат и повторно се соочуваат со тешкотии да обезбедат достоинствени услови за живеење за себе и за своите семејства. Всушност, желбата за обезбедување „покрив над глава“ е силна и доволна причина одреден број Роми да ја напуштат државата и да побараат азил во некоја земја - членка на ЕУ:

„Заминав во странство за да изградам куќа во Македонија.“¹⁵⁹

„Со парите што ми останаа, барем си го направив вецето дома.“¹⁶⁰

Достоинствено живеење не подразбира да се има само „покрив над глава“. Правото на домување е поширок термин кој, помеѓу другото, опфаќа и: правна сигурност во домувањето, достапна комунална инфраструктура, добра поврзаност со остатокот од градот, географска пристапност на услуги од здравство, образование и социјална заштита, погодно за живеење, како и да биде адекватно на културниот идентитет, итн.¹⁶¹ Оттука, домувањето на Ромите - повратници може соодветно да се реши на среден и на долг рок.

Во Македонија постои правна рамка, но и политичка заложба (барем декларативна) да се унапреди положбата на ранливите групи во однос на домувањето. Следните закони и документи за јавни политики ја определуваат правната рамка за домувањето:

Член 8 во Законот за домување ги дефинира поимите минимално домување и соодветно домување: „Минимално домување вклучува задоволување на минимални просторни услови, опременост на станот со основна комунална инфраструктура, како што се струја, вода и одвод и сообраќајна поврзаност на станот со населбата, односно градот, како и правната сигурност на поседување или користење на станот“.¹⁶² Од друга страна, „соодветното домување, освен елементите на минимално домување, вклучува соодветна приватност и простор, физичка достапност, безбедност, конструктивна стабилност и трајност, осветлување, греење и вентилација, основна инфраструктура како што се довод, одвод и собирање смет, квалитет на околината и фактори поврзани со здравјето, како и пристапност во однос на работата и основните услуги“.¹⁶³

Во Законот за домување посебен дел е посветен на непрофитното домување како сегмент на социјалното домување, при што е дефиниран поимот непрофитен стан¹⁶⁴ и

158 Изјава на учесник во фокус-група.

159 Изјава на учесник во фокус-група.

160 Изјава на учесник во фокус-група.

161 Види повеќе на: <http://www.refworld.org/docid/47a7079a1.html>.

162 Изјава на интервјуирано лице. Закон за домување, Сл. весник на РМ бр. 99/09; 57/10; 36/11; 54/11; 13/12; 55/13; 163/13; 42/14; 199/14; 146/15 и 31/16.

163 Закон за домување, Сл. весник на РМ бр. 99/09; 57/10; 36/11; 54/11; 13/12; 55/13; 163/13; 42/14; 199/14; 146/15 и 31/16.

164 Член 91, став 1 од Законот за домување гласи: Непрофитен стан е станбена единица која ги задоволува стандардите за минимално односно соодветно домување од членот 8 на овој закон, во сопственост на државата, општината, градот Скопје или друга непрофитна станбена организација, наменет за домување исклучиво на лицата од ставот (3) на овој член.

категиите на лица кои имаат право на непрофитно домување.¹⁶⁵ Понатаму, во законот е наведено дека право на субвенционирање на закупнина има закупец на непрофитен стан или единица за престој наменета за привремено решавање на станбените потреби на лица во социјален ризик, според прописите за социјална заштита. Начинот на остварување на правото на субвенционирање на закупнината и методологијата за пресметка на висината на субвенцијата, како и определување на вонредните околности за престанок на плаќање на закупнината и другите нужни трошоци, предвидено е да се уредат со посебен подзаконски акт,¹⁶⁶ но таков досега не е донесен. Исто така, не е донесен и подзаконскиот акт со кој ќе бидат пропишани стандардите за минимално и за соодветно домување.¹⁶⁷

Ако се вратиме сега на ситуацијата на терен, факт е дека домовите на ромските семејства се далеку од начелно споменатите стандарди на минимално и за соодветно домување во Законот за домување. Истражувањето покажа дека Ромите - повратници најчесто се враќаат во живеалиштата што претходно ги напуштиле. Во голем број случаи, Ромите кои заминуваат оставаат некој во куќите, како родител или роднина, за да се грижи и да ја одржува. Интервјуираните лица од ромските граѓански организации и од ромските информативни центри посочуваат дека таму каде што куќите биле празни, се случувало по враќањето да се увиди дека куќата била ограбена и дел од подвижниот куќен имот е однесен. Има и случаи кога повратниците ги продале имотите сосе куќите, за да обезбедат повеќе пари кога се подготвувале за патот и во такви ситуации дел од Ромите повратници се враќаат кај роднини и пријатели или остануваат на улица по враќањето. Слични сознанија сподели и претставникот на МТСП, интервјуиран во истражувањето:

„Има луѓе што продаваат сè и одат да бараат азил. Кога ќе ги одбијат, ако не ги примат некои роднини или пријатели, остануваат на улица. Понекогаш ја продале куќата на брат, сестра, близок роднина, ги потрошиле парите, па сакаат да се вратат... Семејни односи се расипуваат.“¹⁶⁸

Некои од Ромите - повратници одлучуваат заштедата од престојот во странство како баратели на азил до ја искористат во изградба на своја куќа или за доградба на таа што ја имале, како што јасно посочуваат двете изјави наведени погоре.

Голем дел од Ромите - повратници што беа вклучени во истражувањето ги опишуваа своите домови како тесни за живеење, во лоша состојба и без соодветни приклучоци за вода, канализација и за електрична енергија, но и без бањи. Бидејќи сите фокус-групи со Роми - повратници беа одржани локално во ромските населби во таргетираните градови, лесно беше да се забележи супстандардноста на ромските домови во однос на непостоењето доволен простор за живеење, голем број на импровизирани куќи изградени од неградежен материјал (најлон, картон, алуминиумски лимови,

165 Член 91, став 3 од Законот за домување гласи: Првенствено право за доделување на непрофитен стан под закуп имаат лица во социјален ризик кои во подрачјето на единиците на локалната самоуправа се процентуално најзастапени, како што се семејства со ниски приходи, млади лица кои посебно се истакнуваат во одделни области, млади брачни парови, самохрани родители, пензионери над 60 години возраст кои немаат стан во сопственост и други категории на лица во социјален ризик.

166 Член 98, став 8 од Законот за домување.

167 Член 8, став 4 од Законот за домување.

168 Изјава на интервјуирано лице.

пластика итн.), отворени канализациски канали, непогодна улична инфраструктура, распространети купишта отпад, оптоварени електрични мрежи, тешко пристапен терен итн.

„Убаво беше во Германија, ти даваат стан да седиш во него, со веце, со туш, со сè. Да живееш ко човек.“¹⁶⁹

Ваквата состојба на ромските домови и населби е потврдена и во претходни истражувања од Центарот за јавно здравје, Хабитат – Македонија, како и од други граѓански здруженија кои работат со Роми.¹⁷⁰

Согласно застарената¹⁷¹ Стратегија за домување на Република Македонија 2007-2012,¹⁷² прашањето за социјалното домување и домувањето на ранливите групи¹⁷³ треба да се решава во рамките на општите насоки на политиката за домување на државата, со акцент на неопходноста од донесување на законска и на подзаконска регулатива со која ќе се уреди социјалното домување како посебен сегмент, при што ќе бидат дефинирани клучните проблеми и излезните решенија за прашањето на социјалното домување и ранливите групи кои поради нискиот стандард тешко го остваруваат правото на дом. Стратегијата предвидува зголемување на бројот (изградба) на станови наменети за социјални и ранливи групи и утврдување на минимални стандарди за изградба на овие станови. Во земјава сè уште не е закон за социјално домување, како последица на што, проблемите и отворените прашања во социјалното домување се решаваат преку постојната законска регулатива, која во мала мера ја зафаќа оваа проблематика и не ги опфаќа во целост потребите на луѓето кои се исклучени во домувањето.

Најконкретната мерка на владините институции за решавање на проблемот со домувањето е обезбедувањето бесплатни социјални станови за социјално ранливите групи преку проектот „Домување на социјални групи“ (Проект Ф/П 1674). Овој проект почна во 2009 година, а планирано е изградбата на сите предвидени објекти да заврши во 2018 година. Ќе бидат изградени 32 објекти со вкупно 1.754 станови, кои ќе бидат бесплатно доделени на лица во социјален ризик и припадници на ранливи групи. До 2017 година завршени се 13 објекти со повеќе од 300 станови, додека другите се во градба во градовите: Гевгелија, Пехчево, Веница, Куманово, Свети Николе, Пробиштип, Неготино, Струмица, Тетово, Дебар, и Велес.¹⁷⁴ Нема податоци за бројот на пријавени Роми или Роми - повратници помеѓу пријавените или добитниците на социјални станови.

169 Изјава на учесник во фокус-група.

170 Пример, Почетна студија за домувањето на Ромите во Општина Прилеп, „Хабитат“ - Македонија, 2017 година.

171 Не е усвоена нова стратегија. Но, важно е да се напомене дека дел од една од областите на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија (ревизирана 2010-2020) е и домувањето.

172 Стратегија за домување на Република Македонија 2007-2012, пристапено на: 9.10.2017 година.

173 Во Стратегијата за домување на Република Македонија (2007-2012) е наведена глобалната рамка на категоријата ранлива група, во која се вклучени бездомници, деца без родителска грижа до 18 години, самохран родител, лица со посебни потреби, долгорочно невработените, екстремно сиромашни лица и, во некои случаи, и припадници на одредени етнички заедници кои се повеќекратно погодени од наведените елементи, како што се Ромите. 174 Закон за домување, Сл. весник на РМ бр. 99/09; 57/10; 36/11; 54/11; 13/12; 55/13; 163/13; 42/14; 199/14; 146/15 и 31/16.

174 http://www.adsdp.mk/adsdpmk/index.php?option=com_content&view=article&id=339&Itemid=312 (посетено на 13.07.2017).

Корисници на социјални станови може да бидат следниве категории на граѓани ако се жители на општината во којашто се изградени становите:

- деца без родители или родителска грижа и лица над 18 години кои до својата 18 година биле згрижени во институции и други облици за згрижување за деца без родители;
- корисници на социјална или постојана парична помош;
- лица погодени од елементарни – природни непогоди без разлика на правниот статус на нивните постојани (примарни) живеалишта;
- инвалидни лица и лица на кои име потребна помош и грижа од друго лице и семејства со инвалидизирани лица;
- лица припадници на ромската заедница кои се социјално загрозени;
- самохрани родители со малолетни деца;
- слепи лица корисници на социјална или постојана парична помош.

Кога се почнува градбата на објект за социјални станови, Министерството за транспорт и врски објавува јавен повик за доделување социјален стан во најмалку два дневни весници. Барањата за поднесување на потребните документи за добивање социјален стан се подигнуваат и, по комплетирањето на потребната документација, се поднесуваат во центрите за социјална работи низ земјата. Центрите се должни да обезбедат поддршка на лицата кои не можат сами да комплетираат уредно барање. Ромските информативни центри имаат обврска да го информираат ромското население за објавените огласи за доделување на социјални станови и да овозможат поддршка.

Правото на правна безбедност во домувањето е утврдено со Законот за постапување со бесправно изградени објекти,¹⁷⁵ кој им дава можност на граѓаните кои немаат сопственички права врз своите живеалишта да ги обезбедат по поволни услови, односно да ги легализираат објектите во кои живеат, а за кои претходно не поседувале имотни листови и други соодветни документи. На корисниците на социјална парична помош законот им нуди можност за бесплатна легализација на живеалиштата. Податоците говорат дека одобрувањето за легализација се одвива бавно: од воведувањето на законот во 2011 до 30 септември 2015 година, биле решени 33 проценти од поднесените барања за легализација на ниво на држава.¹⁷⁶

Од неодамна рокот за поднесување барања за легализација на бесправно изградени објекти е продолжен до 31 декември 2018 година.¹⁷⁷ Ова отвора можност дел од Ромите, кои заради отсуство од државата не успеале претходно да поднесат барање за легализација, да го сторат тоа во продолжениот рок.

Но, постојат семејства кои нема да можат да ги легализираат своите домови, бидејќи тие се изградени во делови од градовите за кои нема детални урбанистички планови или, пак, на места кои се непогодни за живеење и на кои не може да се изведе соодветна комунална инфраструктура. Оваа ситуација е честа и остава значаен број ромски

175 Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Сл. весник на РМ бр. 23/2011, 54/2011, 155/2012, 53/2013, 72/2013, 44/2014, 115/2014, 199/2014, 124/2015, 129/2015, 217/2015 и 31/2016.

176 Истражување за спроведување на постапка за утврдување на бесправно изградени објекти, Народен правобранител на РМ, 2015.

177 <http://www.mtc.gov.mk/video-pres-konferencija-po-povod-prodolzuvanje-na-rokovite-za-legalizacija-na-divogradbite>.
домувањето.

семејства со нерешено домување. Општините бавно ги прилагодуваат урбанистичките планови на реалната ситуација, а голем дел немаат податоци за бројот на Роми кои поднеле барање за легализација и за исходот од тој процес. Тоа влијае негативно на можностите ромските семејства да ја завршат постапката за легализација и да стекнат сопственост врз својот дом. Дополнително, треба да се разгледа можноста да се обезбеди поддршка на Ромите да го комплетираат и поднесат барањето, со оглед дека голем дел од интервјуираните лица имаат тешкотии и со поедноставните административни постапки (како што е елаборирано во делот за социјална заштита, на пример).

Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020¹⁷⁸ и придружниот Национален акциски план за домување јасно ја отсликуваат политичката заложба на државата за намалување на социјалната исклученост на Ромите во однос на домувањето. Стратешка определба на стратегијата е „намалување на јазот во квалитетот на домување помеѓу ромската и неромските заедници во Р. Македонија“¹⁷⁹ преку три специфични цели:

- Да се легализираат 70 отсто од населбите населени со ромско население до 2017 година, каде што постои можност;
- Да се изгради најмногу 50 отсто од комуналната инфраструктура во населбите населени претежно во ромско население, каде што е можно, до 2020 година;
- Измена и дополнување на постојната и донесување нова законска регулатива за домување на социјални и ранливи групи до 2015 година.

Стратегијата предвидува обезбедување финансии од домашни и од странски извори за реализирање на посочените цели. Од 2017 година, Националниот акциски план за домување е преточен во локални акциски планови за домување во 13 општини низ државата, кои треба да се спроведат до 2020 година.

Специфичните цели на стратегијата во однос на домувањето, но и целите во локалните акциски планови за домување се прилично амбициозно поставени. Како што се покажа со реализирањето на претходната Национална стратегија за Роми 2005-2015, домувањето е најкомплексното прашање за решавање поради големите финансиски кои се потребни, но и поради тоа што општините не поседуваат доволен капацитет за подготовка на техничка документација за инфраструктурни проекти кои би се обезбедиле од странски фондови. Како последица, денес голем дел од населбите на Ромите сè уште се надвор од урбанистичките планови и немаат соодветна комунална инфраструктура.

178 Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020.

179 Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020.

Препораки

1. Интензивирање на мерките и активностите за инклузија на Ромите воопшто во македонското општество.

Овие мерки ќе значат превенирање на заминувањето на Ромите од Македонија во земјите - членки на ЕУ и во други западноевропски земји како баратели на азил. Стратегијата за Ромите во Република Македонија 2014-2020 дава добра основа за овие активности.

2. Ревидирање на потребата од постоење на Програмата за помош и поддршка на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори со нејзините сегашни одредби.

Програмата е амбициозна и обемна, но де факто не се спроведува. Владата и надлежните јавни институции треба да размислат дали е потребна измена на програмата или подготовка на нова програма, која би била помалку амбициозна, но реално спроведлива или прашањето на повратниците би се вклучило во јавните политики во областите кои се од интерес за повратниците. Доколку се подготвува нова програма, таа задолжително треба да содржи временска рамка, проценка на потребните средства за спроведување и изворите на финансирање.

3. Воспоставување меѓуресорско тело или механизам за координација и за размена на податоци и на информации поврзани со повратниците, со фокус на Ромите - повратници.

Во телото или механизмот за координација и за размена на податоци и на информации поврзани со повратниците да се овозможи учество на релевантните граѓански организации, како и по еден претставник на Народниот правобранител и на државната Комисија за заштита од дискриминација.

4. Да се интензивираат напорите за упис во матичната евиденција и за обезбедување лични документи на сите лица во државата кои сè уште не ги регулирале овие прашања, вклучувајќи ги Ромите и повратниците.

5. Да се интензивираат напорите за информирање на повратниците за нивните права и обврски како граѓани на Република Македонија, непосредно по нивното доаѓање во земјата.

Во оваа насока, да се земат предвид искуствата на соседните земји (Србија, Косово) кои имаат канцеларија за информирање на повратниците на аеродромот на кој пристигнуваат присилно депортираните повратници. Алтернативна опција е ангажирање мобилен тим, кој може да биде составен од лица вработени при ромските информативни центри (РИЦ), за информирање на повратници непосредно по влезот на територијата на Македонија.

6. Обезбедување можност за краткорочно сместување на повратниците непосредно по нивното враќање во Македонија, за оние лица кои немаат обезбедено живеалиште во земјата.

Тоа не значи дека државата треба да отвори посебен прифатен центар, туку да ги разгледа можностите за привремено сместување во некои од постојните капацитети за сместување бездомни лица или други категории граѓани или странски државјани.

7. Да се зајакнат капацитетите и ресурсите на ромските информативни центри и на ромските здравствени медијатори за обезбедување информирање и ефективна параправна помош на Ромите - повратници (и на Ромите воопшто) во остварувањето

на нивните човекови и граѓански права, во соработка со надлежните институции.

8. Да се олесни и да се промовира пристапот на Ромите до бесплатна правна помош. Да се обезбеди финансиска поддршка од јавниот буџет за организациите кои работат на обезбедување бесплатна правна и париправна помош и поддршка на Ромите и на повратниците.

9. Да се промовираат можностите и значењето на улогата на локалната самоуправа во обезбедувањето одржлива реинтеграција на Ромите - повратници. Државата би можела да издвои наменски фонд за кој локалните самоуправи би аплицирале со идеи за унапредување на реинтеграцијата на повратниците.

Социјална заштита

1. Да се разгледа можноста статусот на активен барател на работа да не биде услов за лицето да користи социјална парична помош.

2. Да се разгледа можноста за укинување на обврската за месечно пријавување на корисниците на социјална парична помош во центрите за социјална работа (или барем таа обврска да не биде на месечна основа, туку на тримесечна или полугодишна).

3. Да се зајакнат вештините на вработените во центрите за социјална работа за комуникација и за соработка со припадници на ранливите групи, вклучувајќи ги Ромите.

Во оваа насока, би можело да се размисли и за намалување на административниот товар и кадровско зајакнување на центрите за социјална работа, за да можат да одговорат на суштинскиот аспект на нивните надлежности – социјалната работа.

4. Да се овозможи на семејствата кои имаат еден или повеќе членови без документи или кои не се запишани во матичната евиденција да го остварат правото на социјална парична помош за оние членови кои располагаат со потребната документација.

Првенствено ова би значело измена на член 6 од Правилникот за начинот на утврдување на состојбата на приходите, имотот и имотните права на домаќинството, определувањето на носителот на правото и потребната документација за остварување и за користење на правото на социјална парична помош, Сл. весник на РМ 54/2013.

5. Да се овозможи лицето што го изгубило статусот на активен барател на работа поради непријавување во АВРМ, да може одново да го стекне тој статус по истекот на шест месеци од бришењето од евиденцијата.

Ке биде потребна измена на член 59-а, став 2 од Законот за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност и негово усогласување со член 50, став 4 Законот за социјалната заштита.

6. Интензивирање на спроведувањето на Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021, особено во делот на институционално раздвојување на социјалните парични трансфери од социјалните услуги и социјалната превенција (т.е. формирање на предвидената Агенција за социјални парични надоместоци).

Здравство

1. Подобро информирање на Ромите - повратници за можностите, правата и за основите за обезбедување задолжително здравствено осигурување.
2. Подобро информирање на Ромите - повратници за достапноста (бесплатноста) и за значењето и мотивирање за правилна имунизација на нивните деца.
3. Подобро информирање на Ромите - повратници за достапноста на бесплатна здравствена грижа за родилки и на третмани на новороденчиња до една година.
4. Подобро информирање на Ромите - повратници за можностите за намалување на износот и/или рефундирање на платените средства за болничко лекување и специјалистички третман.
5. Да се зајакне улогата и капацитетите на ромските здравствени медијатори кои можат да бидат клучните актери за активностите за информирање на ромските заедници во поглед на правата од областа на здравствената заштита и здравственото осигурување.
6. Да се разгледа можноста за укинување на обврската лицето да е здравствено осигурано најмалку шест месеци пред поднесување барање за користење ортопедско помагало.
Во таа смисла би требало да се измени член 9, став 3 од Законот за здравственото осигурување.
7. Да се разгледаат можностите за обезбедување средства од буџетот за превод на документацијата поврзана со здравствени третмани во странство кога станува збор за итни здравствени состојби, хронични заболувања или состојби кои бараат долготраен и континуиран третман и терапија.
8. Зајакнување на напорите за обезбедување на пристапни, достапни, прилагодени и квалитетни здравствени услуги во врска со репродуктивното и сексуално здравје на девојчињата и жените од ромска етничка припадност.

Образование

1. Да се интензивираат напорите за поголем опфат на ромските деца во предучилишното образование, вклучувајќи ги децата на Ромите - повратници.
2. Да се обезбеди примена на член 7, став 2 и 3 за организирање индивидуална и групна дополнителна настава за совладување на мајчиниот јазик и за надоместување на знаењето од одредени наставни предмети за децата на повратниците.
3. Да се предвиди бесплатна и брза нострификација на свидетелствата, дипломите и сертификатите за завршено образование во странство за децата од социјално загрозени семејства кои престојувале и (делумно) се образувале во странство. Оваа мерка би овозможила полесно вклучување на децата на Ромите - повратници во одделението, односно класот до кој стигнале во странство, наместо да бидат вратени во одделението или класот во кој биле пред да ја напуштат Македонија.

Да се разгледа можноста за билатерална соработка, пред се' со земјите со најголем број на повратници, за размена на податоци во врска со стекнатото образование за време на престојот во странската земја. Ова може да биде во форма на Протоколи за соработка или, пак, преку соработка со дипломатско-конзуларните претставништва во односните земји.

4. Да се продолжи со условениот паричен надоместок, стипендирањето и со програмите за менторирање и за тусторство на Роми - ученици во средното образование.

5. Да се продолжи со стипендирањето и со другите програми за поддршка на вклученоста на Ромите во високото образование.

6. Да се зајакне свеста на Ромите за значењето на образованието за целокупниот понатамошен живот на едно лице.

7. Да се промовира достапноста на образованието за возрасни и неформалното учење.

Вработување

1. Да се промовираат активните мерки за вработување на Ромите - повратници.

2. Да се идентификуваат и да се промовираат позитивни примери на Роми кои успешно искористиле некоја од активните мерки за вработување.

3. Програмата за самовработување да овозможи користење на средствата од грантот за поддршка на трговски фирми.

Да се дозволи, средствата од грантот, освен за опрема и за материјали, да може да се користат и за обртни средства на фирмата.

4. Да се мотивираат локалните самоуправи во кои живее поголем број ромско население да ги користат можностите што ги нуди програмата за општинско-корисна работа.

5. Да се предвиди статусот на социјално претпријатие и да се обезбеди поголема поддршка, вклучувајќи грантови, обуки, совети и консултации, за социјалните претпријатија на социјално ранливи групи или кои работат за доброто на социјално ранливи групи, вклучувајќи ги Ромите.

6. Да се интензивираат напорите во врска со исполнувањето на законските обврски во поглед на соодветната и правична застапеност на Ромите во државната и јавната администрација.

Тоа ќе придонесе за намалување на невработеноста на Ромите, како и за зголемување на видливоста на Ромите и намалување на стереотипите и предрасудите на кои се тековно изложени при обидите за пристап до јавни услуги.

Домување

1. Овозможување поволни финансиски програми и инструменти за реновирање и за доградба на супстандардните домови на Ромите.

2. „Политичко признавање“ на дивите ромски населби, нивно вклучување во деталните

урбанистички планови и, последователно, почнување на административни постапки за легализација на објектите. Таму каде не е можна урбанизација, да се отвори јавна консултација со засегнатите семејства, локалната и со централната власт за наоѓање соодветно решение за нивните живеалишта.

3. Да се забрза урбанизацијата на деловите од ромските населби кои се вклучени во деталните урбанистички планови, вклучувајќи обезбедување соодветна комунална инфраструктура.

4. Подготовката на новите урбанистички планови за ромските населби да одговара на реалната ситуација на терен и да биде со партиципативен карактер, т.е. преку консултации со локалното население.

An EU 'Safe Countries of Origin' List, European Commission

Asylum applicants from the Western Balkans, European Asylum Support Office, 2013

Asylum quarterly report, Eurostat, September 2017
Fifth report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010, Report from the Commission to the European Parliament and the Council

On the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010, Commission staff working paper, European Commission

Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an EU common list of safe countries of origin for the purposes of Directive 2013/32/EU of the European Parliament and of the Council on common procedures for granting and withdrawing international protection, and amending Directive 2013/32/EU (COM(2015)0450)

Roma Inclusion Index 2015, Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation, 2015

Second report on the post-visa liberalisation monitoring for the Western Balkan countries in accordance with the Commission Statement of 8 November 2010, Commission staff working paper, European Commission

Ж. Дурмиш и А. Митковски, „Ромските активисти за информирани и ефикасни политики за интеграција на Ромите“, Фондација Отворено општество Македонија, Скопје, 2016

Закон за вработувањето и осигурувањето во случај на невработеност, Сл. весник на РМ бр. 112/2014, пречистен текст

Закон за домување, Сл. весник на РМ бр. 99/09; 57/10; 36/11; 54/11; 13/12; 55/13; 163/13; 42/14; 199/14; 146/15 и 31/16

Закон за здравствената заштита, Сл. весник на РМ бр. 43/2012, 145/2012, 87/2013, 164/2013, 39/2014, 43/2014, 132/2014, 188/2014, 10/2015, 61/2015, 154/2015, 192/2015, 17/2016 и 37/2016.

Закон за здравственото осигурување, Сл. весник на РМ бр. 25/00, 34/00, 96/00, 50/01, 11/02, 31/03, 84/05, 37/06, 18/07, 36/07, 82/08, 98/08, 6/09, 67/09, 50/10, 156/10, 53/11, 26/12, 16/13, 91/13, 187/13, 43/14, 44/14, 97/14, 112/14, 113/14, 188/14, 20/15, 61/15, 98/15, 129/15, 150/15, 154/15, 192/15, 217/15, 27/16, 37/16, 120/16 и 142/16

Закон за основното образование, Сл. весник на РМ бр. 103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 42/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15, 98/15, 145/15, 30/16, 127/16 и 67/17

Закон за постапување со бесправно изградени објекти, Сл. весник на РМ бр. 23/2011, 54/2011, 155/2012, 53/2013, 72/2013, 44/2014, 115/2014, 199/2014, 124/2015, 129/2015, 217/2015 и 31/2016

Закон за придонеси од задолжително социјално осигурување, Сл. весник на РМ бр. 142/08, 2/2009, 64/09, 156/09, 166/10 53/11, 185/11, 44/12, 15/13, 91/13, 170/13, 97/14, 113/14, 180/14, 188/14, 20/15, 48/15 година, 12915, 217/15 и 190/16

Закон за ратификација на Спогодбата меѓу Република Македонија и Европската заедница за преземање на лица кои престојуваат без дозвола, Службен весник на РМ бр. 141/2007

Закон за социјалната заштита, Сл. весник на РМ бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015 и 30/2016

Законот за средното образование, Сл. весник на РМ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016 и 67/2017

Извештај од анкетата за проценка на состојбите во областа на вработувањето, домувањето, образованието и здравството во ромската заедница на Република Македонија, август-септември 2015, Национален ромски центар

Истражување за спроведување на постапка за утврдување на бесправно изградени објекти, Народен правобранител на РМ, 2015

Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021

Национална програма за усвојување на правото на Европска Унија (НПАА), ревизија 2016-2018

Национална стратегија за вработување на Република Македонија 2016-2020

Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија (ревидирана 2010-2020)

О'Хигинс, Нил, „Ромите и вработувањето во Република Македонија“, МТСП и УНДП, Скопје, 2014

Одлуката за утврдување на висината на учеството на осигурените лица во вкупните трошоци на здравствените услуги и лековите, Сл. весник на РМ бр. 95/11 (пречистен текст), 20/12, 26/12, 54/12, 98/13, 138/14 и 156/14

Оперативен план за активни програми и мерки и услуги на пазарот на трудот за 2017 година, АВРМ

Почетна студија за домувањето на Ромите во Општина Прилеп, „Хабитат“ - Македонија, 2017

Правилник за начинот на утврдување на состојбата на приходите, имотот и имотните права на домаќинството, определувањето на носителот на правото и потребната документација за остварување и користење на правото на социјална парична помош, Сл. весник на РМ 54/2013

„Предизвици за реинтеграција на Ромите повратници во Македонија согласно договорите за реадмисија“ (Аналитика)

Програма за остварување на социјалната заштита за 2017 година, Сл. весник на РМ 192/2016

Програма за партиципација при користењето на здравствена заштита на одделни заболувања на граѓаните и здравствена заштита на родилките и доенчињата во Република Македонија за 2017 година

Програма за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија согласно реадмисионите договори, Влада на РМ

Регионално истражување на ромските заедници во 2011 година, УНДП и Светската банка, 2011

Статистички годишник на Република Македонија 2017, Поглавје 03-Население, Државен завод за статистика.

Стратегија за имунизација на Република Македонија 2012-2020

Стратегија за Ромите во Република Македонија 2014-2020

Устав на Република Македонија

Прилози

Прилог 1: Водич за интервју со Роми - повратници

Име и презиме:

Возраст:

Пол:

Место на живеење:

Брачен статус:

Попреченост или сериозна здравствена состојба:

Време на заминување од Македонија:

Време на враќање во Македонија:

Заминувањето, престој и враќање од странство

1. Каков беше Вашиот живот во Македонија пред заминувањето? Зошто одлучивте да заминете во странство? Со кого заминавте – сам/сама или со семејството?
2. Каде заминавте? Со што се занимававте во текот на престојот во странство? Дали престојот во странство беше според Вашите очекувања?
3. Зошто одлучивте да се вратите во Македонија? Дали сам/сама ја донесовте таа одлука или бевте принудени да се вратите во земјата?

Реинтеграција во Македонија

4. Дали Вие или членови на Вашето семејство се соочуваат со проблеми поврзани со личните документи? Дали ги имате сите потребни лични документи (лична карта, пасош, извод од матична книга на родените, извод од матична книга на венчаните и сл.)?
 - Дали пред заминувањето во странство Вие или членови на Вашето семејство се соочуваа со проблеми поврзани со личните документи?
 - Дали не успевате или имате тешкотии да обезбедите лични документи за Вас или за членови на Вашето семејство по враќањето од странство (обновување на истечени документи, на пример)?
5. Каде живеете по враќањето, како го решивте станбеното прашање?
 - Дали се вративте во истото живеалиште во кое живеевте претходно?
 - Ако да, дали можевте веднаш да се вселите? Во каква состојба го најдовте Вашето претходно живеалиште? Дали беше потребно да интервенирате со поправки/реконструкции или слични зафати?
 - Ако не, како го решивте прашањето на живеалиште?
 - Какви услови нуди Вашиот сегашен дом?
 - Споредете ги условите со оние во кои живеевте пред заминувањето? Споредете ги условите со оние во кои живеевте за време на престојот во странство?

6. Дали сте вработен/а или се занимавате со некоја дејност што Ви носи приходи?

- Ако да, дали бевте во можност да се вратите на истото работно место, односно во истата дејност во која работевте пред заминувањето во странство? Дали најдовте ново работно место или дејност што Ви носи приходи? Што беше клучно да успеете во тоа?
- Ако не, што е причината што сè уште не сте вработен/а и не се занимавате со некоја дејност што Ви носи приходи? Што сметате дека би Ви помогнало да најдете работа или да се занимавате со дејност што носи приходи?

7. Како ја оценувате општата здравствена состојба – Вашата лична и на членовите на Вашето потесно семејство?

- Дали имате здравствена заштита? Дали имате здравствена книшка?
- Дали по враќањето од странство сте имале потреба од користење здравствени услуги (дали сте имале потреба да одите на лекар)?
- Дали сте биле во можност да користите здравствени услуги (да одите на лекар)?
- Ако да, како успеавте да обезбедите здравствена заштита по враќањето од странство, односно да платите за здравствените услуги?
- Ако не, што е причината што не можете да обезбедите здравствена заштита (здравствена книшка)?
- Дали сите членови на Вашето семејство имаат здравствена заштита (здравствена книшка)? Дали ситуацијата е поинаква од таа пред да заминете во странство?
- Ако да, како успеавте да обезбедите здравствена заштита (здравствена книшка) за сите членови на семејството?
- Ако не, што е причината што не можете да обезбедите здравствена заштита (здравствена книшка) за сите членови на семејството?

8. Дали Вие или членови на Вашето потесно семејство се вклучени во образованието (училиште, факултет, обуки и сл.)? Каква е образовната состојба со децата и со младите членови во Вашето семејство? Каква е состојбата по враќањето, споредено со таа пред заминувањето во странство?

- Ако да, како успеавте да се вклучите, односно да вклучите членови на Вашето семејство во образованието? Дали имавте тешкотии да (се) вклучите? Како ги надминавте?
- Ако не, што е причината што не успеавте да се вклучите, односно да вклучите членови на Вашето семејство во образованието?
- Дали во текот на престојот во странство Вие или членови на Вашето семејство посетувавте образовен процес (училиште, професионална обука, некаков курс или сл.)?
- Ако да, дали успеавте да ги нострифицирате (заверите) добиените дипломи и уверенија? Објаснете како течеше процесот.
- Ако не, дали по враќањето од странство Вие или членови на Вашето семејство кои се на училишна возраст се вратија во образовниот процес (на училиште)? Како успеаја да се вратат? Ако не, зошто не успеаја да се вратат, кои се пречките?

9. Дали сте се обратиле да добивате некаква социјална помош (каков било социјален трансфер, по која било основа)? Дали добивате некаква социјална помош?

- Ако да, како успеавте да добиете социјална помош? Колкава е помошта, колку изнесува? Дали помошта ви помага Вам и на Вашето семејство да живеете квалитетен живот (како се снаоѓате во секојдневниот живот со социјалната помош што ја добивате)?
- Ако не, кои беа пречките што не добивате социјална помош? Дали пречките се поврзани со Вашиот престој во странство (дали претходно сте добивале социјална помош, а по враќањето не сте во можност да го остварите истото право)?

IV. Достапна поддршка од институциите и од граѓанскиот сектор

10. Дали добивте поддршка од некоја јавна институција за да се реинтегрирате во Вашата матична заедница (за да се вратите дома)? Од Општината? Од Центарот за социјални работи (од социјалното)? Од училиштето? Од амбуланта, односно Фонд за здравство? Од Агенцијата за вработување?

- Ако да, опишете во што се состоеше поддршката?
- Ако не, дали се обравите да побарате помош? Што беше причината да не добиете помош иако сте се обратиле? Зошто не се обравите за помош кај надлежните институции?

11. Дали добивте поддршка од некоја граѓанска организација за да се реинтегрирате во Вашата матична заедница (за да се вратите дома)? Од која?

- Ако да, опишете во што се состоеше поддршката?
- Ако не, дали се обравите да побарате помош? Што беше причината да не добиете помош иако сте се обратиле? Зошто не се обравите за помош кај локалните граѓански организации кои работат во Вашата заедница?

Завршни информации

12. Дали имате некој предлог за подобрување на Вашата состојба по враќањето во Македонија?

- Дали сакате да споделите нешто за што не разговаравме?
- Дали имате некој коментар во врска со интервјуто?

Прилог 2: Водич за интервју со претставници на јавни институции

Име и презиме на интервјуираното лице:

Работна позиција:

Јавна установа :

Контакт-информации:

Надлежности и искуство

1. Колку време се занимавате со прашањето на реинтеграција на Ромите - повратници? Колку време сте на оваа позиција во Вашата установа?
2. Кои се надлежностите и улогата на Вашата институција во поглед на реинтеграцијата на Ромите - повратници? Кои акти (закони, подзаконски акти, јавни политики) ја дефинираат улогата на Вашата институција на ова поле?
3. Со колку Роми - повратници работи Вашата институција? Како ги идентификувате корисниците? Како одредувате дали Ромите - повратници можат да бидат корисници на Вашите услуги/поддршка од Вашата институција? Колкав процент од барателите на Вашите услуги/поддршка ги исполнуваат критериумите да добијат услуга/поддршка?
4. Колку, според Вас, поддршката што Ромите - повратници ја добиваат од Вашата институција им помага да се реинтегрираат во заедницата? Колку поддршката е ефективна?
5. Дали сте се соочиле со барања/случаи кои Вашата установа не била во можност да ги реши и да ја поддржи реинтеграцијата на Ромите - повратници? Ве молам, образложете.
6. Дали сметате дека постои подобар начин за Вашата институција да обезбеди поефективна поддршка на реинтеграцијата на Ромите во заедницата? Ве молам, образложете.
7. Дали имате сознанија за Роми - повратници во Вашата заедница (месна надлежност) кои не се официјално регистрирани од државата и на кои законски не сте во можност да им излезете во пресрет?
8. Каково е Вашето мислење за можностите за подобрување на правната рамка (во Вашата област на работа) за да се обезбеди поефективна поддршка на реинтеграцијата на Ромите - повратници?
9. Дали, според Вашето мислење, ресурсите што државата ги става на располагање, вклучувајќи ги финансиските, се доволни за поттикнување на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Соработка со други актери

10. Дали Вашата институција соработува со други јавни институции во поддршката на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Ако да, со кои и на кој начин? Какви се ефектите од соработката во поглед на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Ако не, што е причината за отсуство на соработката?

11. Дали Вашата институција соработува со граѓански и меѓународни организации во поддршката на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Ако да, со кои и на кој начин? Какви се ефектите од соработката во поглед на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Ако не, што е причината за отсуство на соработката?

12. На кој начин сметате дека може да се подобри соработката помеѓу различните актери од јавниот и од граѓанскиот сектор за унапредување на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Завршни информации

13. Дали имате некои дополнителни предлози или коментари?

Прилог 3: Водич за интервју со претставници на граѓански организации

Име и презиме на интервјуираното лице:

Работна позиција:

Организација:

Контакт-информации:

Надлежности и искуство

1. Колку време се занимавате со прашањето на реинтеграција на Ромите - повратници? Колку време сте на оваа позиција во Вашата организација?

2. Каква е улогата на Вашата организација во поглед на реинтеграцијата на Ромите - повратници? Кои активности ги спроведува Вашата организација на ова поле? Каков вид помош нуди или нудела досега Вашата организација за Ромите - повратници?

3. Со колку Роми - повратници работи Вашата организација? Како ги идентификувате корисниците? Како одредувате дали Ромите - повратници можат да бидат корисници на Вашите услуги/поддршка од Вашата организација? Колкав процент од барателите на Вашите услуги/поддршка ги исполнуваат критериумите да добијат услуга/поддршка?

4. Колку, според Вас, поддршката што Ромите - повратници ја добиваат од Вашата организација им помага да се реинтегрираат во заедницата? Колку поддршката е ефективна?

5. Дали сте се соочиле со барања/случаи кои Вашата организација не била во можност да ги реши и да ја поддржи реинтеграцијата на Ромите - повратници? Ве молам, образложете.

6. Дали сметате дека постои подобар начин за Вашата организација да обезбеди поефективна поддршка на реинтеграцијата на Ромите во заедницата? Ве молам, образложете.

7. Какво е Вашето мислење за можностите за подобрување на правната рамка (во Вашата област на работа) за да се обезбеди поефективна поддршка на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

8. Дали, според Вашето мислење, ресурсите што државата ги става на располагање, вклучувајќи ги финансиските, се доволни за поттикнување на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Соработка со други актери

9. Дали Вашата организација соработува со јавните институции во поддршката на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

- Ако да, со кои и на кој начин? Какви се ефектите од соработката во поглед на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

- Ако не, што е причината за отсуство на соработката?

10. Дали Вашата организација соработува со други граѓански и меѓународни организации во поддршката на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

- Ако да, со кои и на кој начин? Какви се ефектите од соработката во поглед на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

- Ако не, што е причината за отсуство на соработката?

11. На кој начин сметате дека може да се подобри соработката помеѓу различните актери од јавниот и од граѓанскиот сектор за унапредување на реинтеграцијата на Ромите - повратници?

Завршни информации

12. Дали имате некои дополнителни предлози или коментари?

Вкупен број спроведени интервјуа: 14

Интервјуирани Роми - повратници: 5

- НН, жена, мажена, 4 деца, 38 години, Скопје (Шуто Оризари);
- НН, маж, женет, 3 деца, 66 години, Тетово;
- НН, маж, женет, 1 дете, 32 години, Делчево;
- НН, жена, немажена, 25 години, Битола;
- НН, маж, женет, 3 деца, 43 години, Куманово.

Интервјуирани претставници на јавни институции: 7

- Меѓуопштински центар за социјална работа Скопје, подрачно одделение Шуто Оризари;
- Агенција за вработување на Република Македонија, Центар за вработување Делчево;
- Ромски информативен центар Битола;
- Ромски информативен центар Куманово;
- Општина Шуто Оризари;
- Основно училиште „Браќа Рамиз и Хамид“, Шуто Оризари;
- Министерство за труд и социјална работа.

Интервјуирани претставници на граѓански организации: 2

- Центар за интеграција „Амбрела“;
- Ромска организација на жените од Македонија „Даја“.

Прилог 5: Водич за спроведување фокус-групи со Роми - повратници

Прашања за дискусија

Каде бевте во странство? Зошто одлучивте да заминете?

Зошто одлучивте да се вратите во Македонија? Дали сам/сама ја донесовте таа одлука или бевте принудени да се вратите во земјата?

Дали Вие или членови на Вашето семејство се соочуваат со проблеми поврзани со личните документи? Дали по враќањето од странство се соочувате со тешкотии да извадите или да обновите лични документи?

Дали се вративте во истото живеалиште во кое живеевте претходно? Споредете ги условите со тие во кои живеевте пред заминувањето.

Дали Вие или членови на Вашето семејство сте вработени или се занимавате со некоја дејност што Ви носи приходи? Споредете ја состојбата во Вашето семејство со таа пред заминувањето.

Дали Вие или членовите на Вашето семејство имате здравствена заштита (здравствена

книшка)? Дали можете да користите здравствени услуги (да одите на лекар) кога имате потреба за тоа? Споредете ја состојбата со таа пред заминувањето.

Дали Вие или членови на Вашето семејство се соочивте со тешкотии или прекин во образованието поради престојот во странство и враќањето? Дали Вие или членови на Вашето семејство добивате неформално образование (професионална обука, преквалификација и сл.)? Образложете накратко за разликите во поглед на образовната состојба во Вашето семејство пред одењето и по враќањето од странство.

Дали добивате социјална помош од државата? Дали тоа претставува значајна поддршка за Вашето семејство? Споредете ја состојбата во Вашето семејство во поглед на пристапот до социјална помош пред одењето и по враќањето од странство.

Која институција или организација најмногу Во помогна да се реинтегрирате во матичната заедница („да се вратите дома“)? На кој начин?

Дали некоја институција или организација Ви предизвика тешкотии при реинтеграцијата во матичната заедница („да се вратите дома“)? На кој начин?

Дали имате некој предлог за подобрување на Вашата состојба по враќањето во Македонија? Дали сакате да споделите нешто за што не разговаравме?

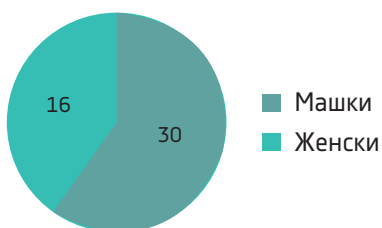
Прилог 6: Структура на учесниците во фокус-групите со Роми - повратници

Вкупен број на учесници: 46

Структура според местото на живеење:

Полова структура:

Возрасна структура:

